

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

TOM 3

Małgorzata Rękosiewicz, Aleksandra Kram

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju

Wczesny wiek szkolny

wiek: 5/6–8/9 lat

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

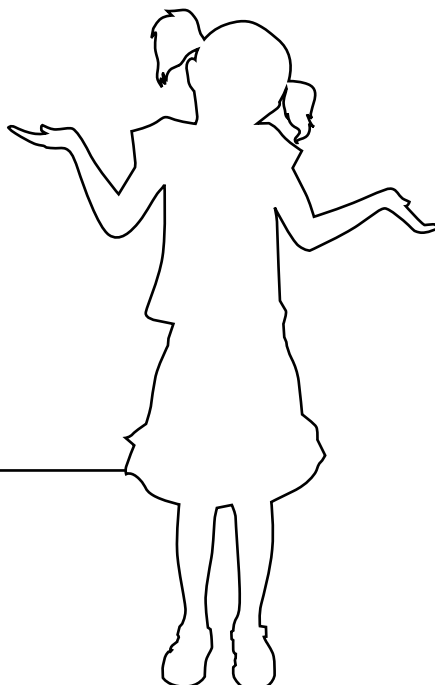
TOM 3

Małgorzata Rękosiewicz, Aleksandra Kram

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju

Wczesny wiek szkolny

wiek: 5/6–8/9 lat

Redakcja serii Niezbędnik Dobrego Nauczyciela:
prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Autorzy Tomu 3 serii IV pt.: *Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania*
mgr Małgorzata Rękosiewicz, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
mgr Aleksandra Kram, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Konsultacja merytoryczna:
prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie
dr Sławomir Jabłoński, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzent:
prof. dr hab. Stanisław Kowalik, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Wydanie I Tom 3

Wszystkie tomy i pakiet narzędzi gotowe do druku dostępne na stronie:
<http://eduentuzjasci.pl/dziecko-nastolatek/>

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
Tel. +48 22 241 71 00; www.ibe.edu.pl

©Copyright by Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014
ISBN – 978-83-65115-02-7

Korekta, skład, łamanie, druk:
Business Point Sp. z o.o.
ul. Erazma Ciołka 11A/302
01-402 Warszawa
Tel. +48 22 188 18 72
biuro@businesspoint.pl
www.businesspoint.pl

Projekt okładki oraz koncepcja graficzna serii:
Beata Czapska, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Wzór pasów łowickich wykorzystanych w publikacji zainspirowany ilustracją z książki:
Świątkowska, J. (1953). *Strój łowicki*, seria „Atlas Polskich Strojów Ludowych”, t. 7, cz. IV Mazowsze i Sieradzkie, z. 2,
Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

Publikacja została wydrukowana na papierze ekologicznym

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Dziecko jako uczestnik badania	7
1.1. Wprowadzenie	7
1.2. Źródła informacji o rozwoju dziecka	7
1.3. Pułapki w badaniach z udziałem dzieci	8
1.4. Wskazówki dla rodziców i nauczycieli	11
Rozdział 2. Jakość środowiska domowego dziecka	15
2.1. Wprowadzenie	15
2.2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i> (1)	16
2.3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i> (2)	17
2.4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i> (3)	18
2.5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki</i> (4)	19
2.6. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania z TIK</i> (5)	20
2.7. Kwestionariusz dla rodziców: <i>RAZEM</i> (6)	22
Rozdział 3. Przebieg i efekty rozwoju dziecka	25
3.1. Wprowadzenie	25
3.2. Tabela obserwacji dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i> (7)	26
3.3. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i> (8)	27
3.4. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i> (9)	28
3.5. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Termometr emocji dziecka</i> (10)	29
3.6. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i> (11)	29
3.7. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i> (12)	30
3.8. Scenariusz lekcji: <i>Rozwój moralny dziecka</i>	31
3.9. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Poczucie kompetencji u dziecka</i> (13)	34
Rozdział 4. Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka	37
4.1. Wprowadzenie	37
4.2. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i> (14)	37
4.3. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i> (15)	38
4.4. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji szkoły</i> (16)	40
4.5. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>RAZEM</i> (17)	43

Rozdział 5. Funkcjonowanie dziecka w instytucji	47
5.1. Wprowadzenie	47
5.2. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Motywacja do uczenia się</i> (18)	47
5.3. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych</i> (19)	48
5.4. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i> (20)	49
5.5. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i> (21)	51
5.6. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Zadowolenie ucznia ze szkoły</i> (22)	51
5.7. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Aktywność i postępy ucznia w szkole</i> (23)	52
5.8. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i> (24)	53
5.9. Gra socjometryczna dla uczniów: <i>Ekspedycja na biegun i Odwiedziny w Bullerbyn</i>	53
5.10. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do przejścia do klasy IV</i> (25)	54
Zakończenie	57
Korzystano z...	58

Kuba Osowski, 6 lat, PRZYRODA WIOSNĄ

Wstęp

Rozpoczęcie nauki w szkole to dla dziecka sytuacja nowa. Staje ono wobec wymagań, z którymi wcześniej się nie spotykało, a dodatkowo często znajduje się w nowym otoczeniu i w nowej grupie społecznej. Wielu rodziców niepokoi się o to, jak dziecko poradzi sobie w szkole. Nurtują ich pytania, czy edukacja przedszkolna dobrze przygotowała je do rozpoczęcia nauki, czy prawidłowo się rozwija i swymi umiejętnościami nie odbiega zbyt od rówieśników. Z drugiej strony chcieliby pomóc mu wykorzystać jego mocne strony i rozwijać talenty, jednocześnie nie obciążając nadmiarem dodatkowych zajęć.

Przed podobnymi wątpliwościami stoją nauczyciele, starając się rozpoznać potencjał każdego dziecka „na starcie” i pracować nad jego uzdolnieniami, ale także identyfikować słabe strony, aby udzielić odpowiedniego wsparcia. Zastanawiają się, czy stawiane przed uczniem zadania stanowią optymalne wyzwanie i obserwują poziom jego motywacji do nauki. Zwykle mnożą się przy tym kolejne pytania: Co świadczy o tym, że dziecko rozwija się prawidłowo?; Które zachowania powinny, a które nie powinny być powodem do niepo-

koju?; Czy obserwowane w jednej klasie różnice w rozwoju między rówieśnikami, także między chłopcami a dziewczynkami, są typowe dla tej fazy rozwojowej?; Kiedy szukać pomocy?; U kogo jej szukać?

Uważne monitorowanie przebiegu rozwoju dziecka pozwala na uchwycenie indywidualnej specyfiki jego rozwoju, dzięki czemu łatwiej zdecydować, czy dziecko rozwija się prawidłowo. Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska, w którym przebywa – przede wszystkim domowego i szkolnego – niejednokrotnie pozwala postawić hipotezy odnośnie przyczyn trudności dziecka, zidentyfikować jego potrzeby i zaplanować udzielenie adekwatnego do nich wsparcia. Dzięki monitorowaniu dorosły jest w stanie zaobserwować, jakie zadania rozwojowe udało się już dziecku pomyślnie zrealizować, jakie kompetencje nabyło, a co zostało przeoczone. Taka obserwacja stanowi doskonały punkt wyjścia do zrozumienia dziecka i pełnego rozwinięcia jego potencjału.

Proponujemy krótkie i, zgodnie z naszym przekonaniem, łatwe w użyciu narzędzia do monitorowania czterech obszarów, takich jak: (1) jakość fizycznego i społecznego środowiska domowego, (2) przebieg i efekty rozwoju dziecka, (3) jakość fizycznego i społecznego środowiska szkoły oraz (4) funkcjonowanie dziecka w szkole.

Wszystkie narzędzia, w postaci kwestionariuszy, opracowano w takiej formie, by można je było wydrukować. Dostępne są one w kolejności takiej, w jakiej omawiamy je w tym tomie, na stronie:

<http://eduentuzjasci.pl/dziecko-nastolatek/>

Maciek Kowalski, 6 lat

Zosia Korybska, 6 lat, LATO

1

Rozdział

Dziecko jako uczestnik badania

1.1. Wprowadzenie

Regularne monitorowanie rozwoju dziecka oraz zasobów jego środowiska pozwala na dostrzeżenie wielu ważnych informacji, które umożliwią lepsze zrozumienie dziecka, jego sytuacji oraz zaplanowanie działania wspierającego jego rozwój na najlepszym możliwym poziomie. Systematyczne przyglądanie się zmianom, jakie zachodzą w zachowaniu dziecka, jego relacjach z innymi, sposobach okazywania emocji oraz w jego środowisku, odbywa się nie tylko przez obserwację dziecka w różnych codziennych sytuacjach, ale także przez samoopis dziecka, obserwację jego zachowań w sytuacjach nietypowych oraz rozmowy i wywiady z rodzicami, innymi domowymi opiekunami i nauczycielami. Dlatego też uzyskanie pełnego obrazu dziecka wymaga zgromadzenia informacji z różnych źródeł – od niego samego, jego rodziców i opiekunów oraz nauczycieli.

W rozdziale tym przedstawiamy źródła informacji o rozwoju dziecka oraz o jego środowisku, omawiamy pułapki i błędy, jakie można popełnić, „badając” dziecko oraz sposoby, które pomogą się ich wystrzeżać, a także dzielimy się wskazówkami, które pomogą lepiej poznać i zrozumieć dziecko.

1.2. Źródła informacji o rozwoju dziecka

Monitorowanie rozwoju dziecka powinno przebiegać trzema torami, aby było źródłem jak najszerszych i najbogatszych informacji. Te trzy obszary obserwacji to:

- **monitorowanie rozwoju dziecka** – obserwowanie przebiegu rozwoju oraz osiągniętych efektów; obserwacji powinny podlegać zmiany fizyczne, zmiany w dominujących aktywnościach, w rozwoju poznawczym, językowym i komunikacji, emocjonalno-motywacyjnym, społecznym i moralnym
- **monitorowanie otoczenia społecznego** – obserwowanie kontaktów dziecka z dorosłymi – rodzicami, nauczycielami, pracownikami szkoły, dziadkami i innymi krewnymi oraz z dziećmi – rodzeństwem, rówieśnikami, kolegami i koleżankami z klasy i podwórka
- **monitorowanie otoczenia fizycznego** – obserwowanie otoczenia fizycznego w szkole i w domu, a także wokół domu, w najczęściej przez dziecko odwiedzanej okolicy; przestrzeń okołodomowa jest często w monitorowaniu pomijana, a jednocześnie bardzo ważna dla rozwoju dziecka.

Dopiero gdy weźmie się pod uwagę te trzy obszary, można uzyskać bogaty obraz warunków rozwoju dziecka, w tym zasobów otoczenia potencjalnie wspierających rozwój, jak i czynników ryzyka w rozwoju. Każdy z dorosłych najbliższych dziecku – rodzice, babcia, nauczyciele – widzi je we wczesnym wieku szkolnym jedynie o określonej porze dnia, w określonych miejscach i w określonych rolach. Rodzice zwykle nie obserwują lekcji, w których bierze udział ich dziecko, nauczyciele z kolei z reguły nie odwiedzają swoich uczniów w domach. Każdy z dorosłych próbujących dokonywać monitorowania rozwoju dziecka potrzebuje więc informacji od innego dorosłego, aby uzyskać pełen obraz zachowań dziecka w różnorodnych sytuacjach. Źródło informacji stanowić może także, oczywiście, samo dziecko.

Rodzice jako źródło informacji

- Rodzice to najbardziej znaczące socjalizacyjnie dla dziecka osoby, które obserwują jego zachowanie podczas typowych, codziennych aktywności, wspólnego spędzania czasu, zabaw z rodzeństwem, pełnienia obowiązków domowych. Jako osoby najczęściej przebywające z dzieckiem najlepiej wiedzą, co jest „typowym” zachowaniem ich dziecka.
- Często jako pierwsi zwracają uwagę na zmiany w zachowaniu dziecka.
- Są cennym źródłem informacji na temat otoczenia fizycznego i społecznego domu, a także przemian rozwojowych we wcześniejszych etapach życia (od narodzin).
- Są osobami, z którymi dziecko styka się w codziennych, naturalnych sytuacjach, w związku z czym mają wiedzę na temat jego typowych zachowań.

Nauczyciele jako źródło informacji

- Obserwują dziecko podczas pracy na lekcji – zarówno indywidualnej, jak i grupowej, oraz w czasie przerw, czasem także w świetlicy.
- Mogą wymieniać się informacjami o dziecku z innymi nauczycielami i pracownikami szkoły.
- Są podstawowym i bardzo ważnym źródłem informacji dla rodziców o zachowaniu dziecka w szkole (czyli poza środowiskiem domowym), o jego postępach w nauce, postawie wobec obowiązków szkolnych, a także o jakości relacji z innymi osobami – uczniami i nauczycielami.
- Potrafią ocenić funkcjonowanie dziecka w klasie i szkole, a także jakość środowiska fizycznego i organizację środowiska społecznego szkoły.
- Przy monitorowaniu rozwoju dziecka warto nauczycielską obserwację uzupełniać o obserwacje rodziców i nauczycieli innych przedmiotów, pracowników biblioteki czy świetlicy – uczeń w obecności różnych dorosłych może się bowiem zachowywać w odmienny sposób.

Dziecko jako źródło informacji

- Dziecko samo jest najlepszym źródłem wiedzy o sobie, dlatego warto z nim jak najczęściej rozmawiać, pytać o zdanie w różnych kwestiach, zachęcać do autorefleksji, do porównywania swoich dokonań i wytworów (jak było kiedyś, a jak jest teraz).
- Dziecko stale zdobywa wiedzę na swój temat i dokonuje jej syntezy, w związku z czym często samo potrafi zasygnalizować, iż pojawiły się problemy, z którymi wcześniej nie miało styczności.
- Nauczyciel i rodzice mogą obserwować i potem porównywać oraz analizować jego zachowania, wypowiedzi i różne jego wytwory (rysunki, zeszyty) z wcześniejszymi.

1.3. Pułapki w badaniach z udziałem dzieci

Monitorowanie rozwoju człowieka wiąże się z ryzykiem popełnienia istotnych błędów – nazywamy je „pułapkami”. Można w nie wpaść, działając zbyt pośpiesznie, nieuważnie bądź pobieżnie analizując zachowanie dziecka.

Pułapka diagnozowania

Stosując proponowane przez nas narzędzia, należy pamiętać, iż nie są to narzędzia profesjonalne, jakimi posługuje się pracownik poradni psycholo-

giczno-pedagogicznej czy nawet psycholog bądź pedagog szkolny. Są one przeznaczone do stałej obserwacji dziecka i służą pomocą przy opracowywaniu metod pracy z nim. Może z nich skorzystać każdy – zarówno nauczyciel, rodzic, jak i samo dziecko. Przy nazwie każdego z narzędzi jest wymieniony jego odbiorca – główny użytkownik. Narzędzia te można uznać za wstęp do pracy z dzieckiem – nie tylko sprawiającym problemy czy „z trudnościami w uczeniu się”, ale z każdym, gdyż każdy z uczniów rozwija się w inny sposób i ma inne, typowe dla siebie potrzeby edukacyjne, wyrastające z jego potrzeb rozwojowych. Należy jednak pamiętać, iż nie są to narzędzia przezna-

czone do stawiania przez nauczycieli takiej diagnozy, jaką stawia psycholog czy pedagog.

Pułapka etykietowania

Każde z prezentowanych narzędzi zostało podporządkowane innemu celowi. Stworzyliśmy narzędzia do monitorowania środowiska fizycznego i społecznego dziecka, tak domowego, jak i instytucjonalnego, relacji z rówieśnikami, radzenia sobie z emocjami oraz kilkanaście innych skal i kwestionariuszy. Proponujemy traktować kategorie zawarte w kwestionariuszach jako pewne sugestie czy pola do pracy z dzieckiem. Każda ocena zasobów powinna być formułowana bardzo ostrożnie, z uwzględnieniem konsekwencji, jakie niesie ze sobą ujmowanie problemu dziecka w dany sposób.

Pułapka łatwości wydawania sądów

Monitorowanie powinno być przeprowadzane regularnie, bez pośpiechu i nadmiernego uogólniania. Wynik wskazuje kierunek, w którym podąża rozwój dziecka, a nie stan „dobrego” czy „złego”

rozwoju. Wynik mówi nie tyle, że dziecko „ma problem”, „zaburzenie”, co bardziej, że istnieje pewne ryzyko pojawienia się trudności. Przy każdym narzędziu zachęcamy do głębszego przyjrzenia się dziecku przez dłuższy czas. Pojedyncza obserwacja niesie ze sobą ryzyko błędu. Chwilowa niedyspozycja nie oznacza poważnych problemów rozwojowych. Niektóre dzieci rozwijają się w spokojnym, równym tempie, u innych nowe umiejętności pojawiają się nagle, po długim, w oczach dorosłych, czasie „przeostaju”. Większość narzędzi polecamy wykorzystywać wielokrotnie, w odstępach kilkutygodniowych bądź nawet kilkumiesięcznych.

Pułapka zbyt ogólnej/błędnej oceny

Ludziom zdarza się, nie tylko podczas monitorowania czyjegoś funkcjonowania czy rozwoju, ale i na co dzień, upraszczać rzeczywistość, zbyt szybko osądzać i oceniać innych oraz nadmiernie uogólniać. Przeciwdziałanie temu polega głównie na weryfikowaniu swoich spostrzeżeń i sądów poprzez rozmowy z innymi osobami znającymi dziecko i z samym dzieckiem.

TROCHĘ TEORII...

Błędy popełniane przy obserwacji i analizie informacji

Stosowanie obserwacji jako metody badawczej obciążone jest kilkoma potencjalnymi błędami, które każdy dorosły – rodzic, nauczyciel, psycholog czy pedagog – mogą w sposób niezamierzony popełnić. Dzięki świadomości możliwości popełnienia tych błędów stajemy się ostrożniejsi przy wydawaniu sądów końcowych.

Dzięki świadomości możliwości popełnienia tych błędów stajemy się bardziej uważni w obserwowaniu zachowania dziecka oraz bardziej ostrożni przy wyciąganiu wniosków i – co najważniejsze – przy wydawaniu sądów końcowych.

Możemy wskazać pięć typowych błędów towarzyszących obserwacji oraz analizie informacji: (1) błąd łagodności, (2) błąd tendencji centralnej, (3) błąd o nazwie „efekt halo” albo „efekt aureoli”, (4) błąd bliskości i (5) błąd kontrastu.

1. BŁĄD ŁAGODNOŚCI

Co to znaczy?

Ten błąd możemy popełnić wtedy, gdy oceniając zachowanie dziecka, czynimy to bardzo łagodnie i na jego korzyść, pomijając zachowania, które, obiektywnie oceniając, mogą sygnalizować trudności.

Przykład dla nauczyciela

Ze wszystkich dzieci w swojej klasie najbardziej lubisz Hanię. Hania ostatnio ma problemy ze skupieniem się podczas lekcji oraz zdarzyło jej się przyjść nieprzygotowaną na lekcję już kilka razy z rzędu. Kiedy jakiś czas temu przydarzyło się to Marysi, poszukiwałeś przyczyn tych zachowań, rozmawiałeś z rodzicami dziewczynki. W przypadku Hani myślisz sobie,

że to nic takiego, że to „dobra i miła dziewczynka” i zaraz to minie.

Przykład dla rodzica

Pomimo że ostatnio nauczyciel rozmawiał z tobą na temat zaobserwowanego u dziecka nieodpowiedniego zachowania, a dziadkowie lub sąsiedzi kilka razy skarżyli się na niegrzeczne zwracanie się dziecka do nich, postanawiasz nic z tym nie robić, ponieważ uważasz, że twoje dziecko „jest kochane i na pewno nie miało nic złego na myśli”.

Co robić?

- Zaproponuj obserwację dziecka także osobie, która wydaje raczej surowe sądy na temat innych osób – porównaj tę ocenę ze swoją i wyciągnij wnioski.
- Pamiętaj, iż aktualne dostrzeżenie pewnych trudności u dziecka pozwala na podjęcie takich działań, które będą zapobiegały pojawianiu się problemów rozwojowych.

2. BŁĄD TENDENCJI CENTRALNEJ

Co to znaczy?

Ten błąd polega na częstym spostrzeganiu, iż dziecko zachowuje się typowo, tak jak wszystkie dzieci w jego wieku, w klasie, z jego otoczenia. Zagrozeniem jest możliwość przeoczenia sygnałów zakłóceń w przebiegu rozwoju dziecka.

Przykład dla nauczyciela

Kiedy masz ocenić zachowanie dziecka, wyróżnić pewne jego zasoby i słabsze strony, lub wskazać, czym szczególnie wybija się na tle klasy, trudno jest ci to zrobić – często wydaje ci się, że dziecko zachowuje się tak jak inne dzieci, nie jesteś w stanie wyodrębnić tego, w czym jest lepsze od innych bądź słabsze.

Przykład dla rodzica

Często masz wrażenie, że twoje dziecko zachowuje się tak samo, jak rodzeństwo, kiedy było w jego wieku, jak dzieci krewnych, sąsiadów czy znajomych.

Co robić?

- Jak najczęściej korzystaj z takich narzędzi do obserwacji, które pozwalają „uchwycić” zachowanie dziecka w różnych kategoriach i przyporządkować je do różnych opisów.

- Ważne, aby nie były to kategorie „0–1”, czyli „dziecko bez trudności – dziecko z trudnościami”, a opisujące różne wymiary, możliwe tendencje w zachowaniu.

3. EFEKT HALO (EFEKT AUREOLI)

Co to znaczy?

Ten błąd polega na tendencji do oceniania zachowania dziecka na podstawie innych jego cech bądź ogólnego wrażenia, jakie wywiera.

Przykład dla nauczyciela

Tomek pełni funkcję klasowego skarbnika, jest bardzo staranny. Często przedstawiasz go innym jako niezwykle zaradnego chłopca, który radzi sobie z każdym problemem.

Przykład dla rodzica

Krzysio jest upartym dzieckiem, rzadko zmienia zdanie na dany temat. Często mówisz o nim, że jest niecierpliw i impulsywny, a także trudno jest się z nim porozumieć.

Co robić?

- Zastanów się, pod jakim kątem chcesz obserwować dziecko i przygotuj się do tego.
- Nie doszukuj się w jego postępowaniu cech, które mogą pasować do jego zachowania, a których nie ujawnia.

4. BŁĄD BLISKOŚCI

Co to znaczy?

Błąd polega na tym, iż obserwując dziecko przez pewien czas, wydaje ci się, że nic się nie zmienia w jego rozwoju – nie widać ani poprawy w poziomie wykonywanego zadania, ani jego obniżenia.

Przykład dla nauczyciela

Czasem wydaje ci się, że dziecko nie robi żadnych postępów i nie uczy się niczego nowego.

Przykład dla rodzica

Trudno jest ci zaobserwować zmiany w zachowaniu ucznia, odnosisz wrażenie, że zawsze postępuje tak samo, nie widać ani poprawy, ani pogorszenia w jego zachowaniu.

Co robić?

- Systematycznie prowadź oddzielne do różnych aspektów rozwoju dzienniczki obserwacji i zapisuj to, co dostrzeżasz.
- Wracaj często do przeszłych obserwacji i porównuj je z aktualnymi.

5. BŁĄD KONTRASTU

Co to znaczy?

Ten błąd polega na przypisywaniu dzieciom cech przeciwnych do tych, które się spostrzega u siebie samego.

Przykład dla nauczyciela

Często wydaje ci się, że dzieci w klasie, w przeciwieństwie do ciebie, są bardzo uparte i trudno jest z nimi dojść do porozumienia.

Przykład dla rodzica

Często odnosisz wrażenie, że twoje dziecko, w przeciwieństwie do ciebie, nie potrafi dbać o porządek i jest mało zorganizowane.

Co robić?

- Kiedy zauważasz u dziecka pewną tendencję w zachowaniu, pytaj o zdanie na ten temat inne osoby, które również mają kontakt z dzieckiem.

Opracowanie na podstawie: Brzezińska i Brzeziński, 2011.

1.4. Wskazówki dla rodziców i nauczycieli

Nasze zalecenia można sprowadzić do kilku wskazówek. Dobrze, aby nauczyciele, szczególnie klasy I, porozmawiali – po 4–6 tygodniach od rozpoczęcia roku szkolnego, gdy już poznali swych uczniów, a oni sami jako się zaadaptowali w klasie po wakacjach i znaleźli swoje miejsce w grupie – z rodzicami uczniów o specyfice rozwoju w okresie wczesnego wieku szkolnego (6/7–9/10 lat) i uwrażliwili rodziców na potrzeby dzieci.

Najważniejszy problem dla uczniów klas I to adaptacja w nowym środowisku – w nowej przestrzeni fizycznej, z nowym rozkładem i rytmem dnia, w nowej grupie dzieci i dorosłych (nauczycieli i innych pracowników szkoły). Z kolei problemem ważnym i dla rodziców, i dla nauczycieli jest kwestia samodzielności dzieci i stopniowe, coraz bardziej intensywne przygotowywanie ich już od połowy klasy I, a szczególnie w klasie III, do dokonywania wyborów i podejmowania decyzji, organizowania

miejsca dla siebie, odpowiadania za swoje rzeczy i samodzielnego poszukiwania pomocy, gdy tego wymaga sytuacja.

Nauczyciele, sami bądź we współpracy ze szkolnym pedagogiem czy psychologiem, mogą też zorganizować dla rodziców specjalne warsztaty, na których w formie aktywnej wszyscy razem poszukują rozwiązania problemów, na jakie natrafiają rodzice i nauczyciele w pracy z najmłodszymi w szkole uczniami.

Jeśli rodzice zaakceptują propozycje nauczyciela (wykład specjalisty, warsztaty, konsultacje), a jeszcze lepiej – gdy wspólnie wypracują pewne ramy i zasady porozumiewania się na temat funkcjonowania dzieci-uczniów w domu i w szkole, a jednocześnie uzyskają od nauczyciela-wychowawcy konkretne wskazówki, jak to robić – wtedy obie strony będą mogły oprzeć swoją współpracę na mocnych podstawach i razem poszukiwać rozwiązań, gdy pojawią się trudności, czy to wychowawcze, czy to w nauce szkolnej.

DO ROZWAŻENIA I ZAPAMIĘTANIA...

10 dobrych rad dla rodziców: Jak lepiej poznać swoje dziecko?

1. Nie: „Daj mi to w spokoju skończyć”.

Tak: Wykorzystuj każdą codzienną sytuację do bycia z dzieckiem, robienia czegoś razem z nim, podczas codziennych, wspólnie wykonywanych czynności rozmawiaj z dzieckiem, słuchaj, w jaki sposób wypowiada się o tym, co mu się danego dnia przydarzyło, co robiło albo co mu sprawiło radość.

2. Nie: „Wyjdźcie z kuchni”.

Tak: Staraj się, by przynajmniej jeden posiłek cała rodzina przygotowała i jadła razem.

3. Nie: „Sam zrobię to lepiej i szybciej”.

Tak: Włączaj dziecko w codzienne obowiązki, wykonujcie je razem, gdy tylko jest to możliwe. Pamiętaj, że choć początki są trudne, to dzięki temu dziecko się uczy.

4. Nie: „Nie bierz się za to, bo bardziej zaszkodziś, niż pomożesz”.

Tak: Zachęcaj do podejmowania działań na rzecz innych ludzi – rodzeństwa, krewnych, dziadków, sąsiadów. Pozwól dziecku robić coś tak, jak to potrafi.

5. Nie: „Co było w szkole?”, „Jakie dostałeś oceny?”, „Co Pani mówiła?”.

Tak: Jak najczęściej rozmawiaj z dzieckiem, ale nie przepytuj go.

6. Nie: „Musimy poważnie porozmawiać”.

Tak: Rozmawiaj przy każdej nadarzającej się okazji, a nie tylko wtedy, gdy „coś się stało”.

7. Nie: „Jesteś na to za mały”.

Tak: Konsultuj się z dzieckiem w sprawach rodziny, opowiadaj o swoich wątpliwościach, gdy musisz rozwiązać jakiś trudny problem.

8. Nie: „A co ty możesz o tym wiedzieć”.

Tak: Pytaj o zdanie, o opinie na różne tematy, o rady w różnych sytuacjach. Dziecko może udzielić prostej i konkretnej odpowiedzi, ponieważ patrzy na daną sprawę z innej perspektywy niż dorosły, ale przede wszystkim uczy się empatii wobec innych.

9. Nie: „Daj mi odpocząć”.

Tak: Staraj się wolny czas, np. pod koniec tygodnia, spędzać z dzieckiem w różnych formach, dzięki którym odpoczywa cała rodzina – np. wycieczka rowerowa lub ciekawy film.

10. Nie: „Nie przesiadujcie w domu”.

Tak: Zachęcaj dziecko do zapraszania kolegów do domu, nawiąż kontakt z rodzicami jego kolegów i staraj się z nimi spotykać nie tylko na zebraniach szkolnych.

DO ROZWAŻENIA I ZAPAMIĘTANIA...

10 dobrych rad dla nauczycieli: Jak lepiej poznać swoich uczniów?

1. Monitoruj funkcjonowanie i rozwój swoich uczniów regularnie. Stała obserwacja pozwoli uchwycić typowe zachowania dziecka, które są punktem odniesienia, kiedy zaczyna się ono zachowywać w jakiś sposób inaczej niż dotychczas – np. nie chce pracować w grupie lub praca w grupie staje się jego ulubioną formą aktywności podczas lekcji.
2. Pamiętaj, że tempo zmian rozwojowych we wczesnym wieku szkolnym jest często nierównomierne i nieprzewidywalne oraz że zarówno dziewczynki, jak i chłopcy znacznie się od siebie różnią.
3. Pamiętaj, że wiele problemów czy trudności szkolnych dziecka w tym okresie ma charakter przejściowy. W związku z tym możesz mieć czasami poczucie „fałszywego alarmu”. To bardzo ważne, że zauważasz chwilowe pojawienie się trudności u dziecka, ale tak samo ważne jest to, aby dostrzegać ich ustępowanie.
4. Pamiętaj o kolejności poszukiwania informacji: najpierw rozmawiasz z samym dzieckiem, potem z innymi nauczycielami, rodzicami, a dopiero na końcu, o ile jest taka potrzeba, szukasz porady u specjalisty (psychologa czy pedagoga szkolnego bądź w poradni psychologiczno-pedagogicznej).
5. Korzystaj z proponowanych przez nas narzędzi wielokrotnie, modyfikuj je stosownie do swoich potrzeb; rób notatki, porównuj swoje obserwacje sprzed pół roku/sprzed roku z bieżącymi.
6. Zachęcaj rodziców do systematycznego obserwowania dziecka, udzielaj im narzędzi zawartych w tym tomie.
7. Nie przywiązuj się do swojej hipotezy lub przypuszczeń rodziców czy innego nauczyciela. Dopiero spojrzenie z różnych punktów widzenia, przez różne osoby, daje klarowny obraz sytuacji dziecka.
8. Jeśli dostrzegasz jakiś problem u dziecka, postaraj się go jasno i jak najbardziej konkretnie zdefiniować.
9. Pamiętaj o roli otoczenia społecznego i fizycznego w rozwoju dziecka. Monitoruj te środowiska i wykorzystaj ich zasoby do wspierania rozwoju dziecka. Przyglądaj się tym obszarom „oczami dziecka” – być może zwrócisz wtedy uwagę na nowe aspekty tych środowisk.
10. Pamiętaj o nadrzędnych celach edukacji i wychowania w klasach I–III (i pod tym kątem przeprowadzaj monitorowanie): przede wszystkim to przygotowanie do radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach codziennych dzisiaj i później – w całym jego dorosłym życiu, w dalszej kolejności to przygotowanie do przejścia do klasy IV, a dopiero na końcu – zrealizowanie programu szkolnego.

Nadia Kowalska, 6 lat, DLA MAMY

Zosia Korybska, 6 lat, SZKLARNIA

2 Rozdział

Jakość środowiska domowego dziecka

2.1. Wprowadzenie

Mimo tego, że dziecko rozpoczynające naukę w szkole podstawowej spędza w niej stopniowo coraz więcej czasu, to nadal podstawowym środowiskiem jego rozwoju pozostaje dom rodzinny.

Rodzice najczęściej spośród wszystkich dorosłych mają kontakt ze swoim dzieckiem, mogą więc na co dzień obserwować jego rozwój i zmiany w nim zachodzące, a także oceniać jakość środowiska domowego. Dzięki tym obserwacjom mają możliwość w porę zadziałać tak, aby jak najlepiej przystosować otoczenie domowe do potrzeb początkującego ucznia.

Na jakość środowiska domowego składają się zarówno jakość otoczenia fizycznego – organizacja miejsca zabawy, nauki i pracy dziecka, aranżacja jego pokoju lub własnego kącika w mieszkaniu, jak i społecznego – kontakty społeczne dziecka

Tabela 1

Cele opieki i wychowania oraz zadania rozwojowe ważne z punktu widzenia organizacji środowiska domowego dziecka

Zadania rozwojowe	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none">nabycie umiejętności działania zorientowanego na cel i gotowości refleksyjnego działania	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">nabycie podstawowych umiejętności czytania, pisania i liczenia	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki</i>
<ul style="list-style-type: none">nabycie kompetencji pracy	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>RAZEM</i>
<ul style="list-style-type: none">rozwijanie podstawowych umiejętności społecznych w grupie rówieśniczej	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>
Cele opieki i wychowania	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none">towarzyszenie w doświadczaniu sukcesów i wspieranie w przeżywaniu porażekcoraz szersze dzielenie się z dzieckiem swoim doświadczeniem życiowympomoc w kształtowaniu i organizowaniu wiedzy o świecie	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>
<ul style="list-style-type: none">uczenie planowania działań i organizowania warunków ich realizacji	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania z TIK</i>
<ul style="list-style-type: none">coraz szersze dzielenie się z dzieckiem swoim doświadczeniem życiowympomoc w kształtowaniu i organizowaniu wiedzy o świecie	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców: <i>RAZEM</i>

z rodzicami, rodzeństwem, kolegami z klasy i podwórka, kuzynostwem oraz różnymi dorosłymi (dziadkami, sąsiadami czy dalszą rodziną). Przed dzieckiem w klasie pierwszej stają nowe zadania rozwojowe, których optymalna realizacja uzależniona jest w dużym stopniu od jakości środowiska domowego. Coraz większej wagi dla rozwijającego się dziecka nabiera także przestrzeń wokół domu i znajomość różnych miejsc w najbliższym otoczeniu. Stanowią one nie tylko miejsce do spotkań i zabaw z rówieśnikami, ale także ofertę do nabywania i rozwijania różnych kompetencji i wzbogacania wiedzy o świecie.

Proponujemy kwestionariusze przeznaczone dla rodziców i opiekunów dziecka przebywających z nim w środowisku domowym. Wydrukowane i przekazane rodzicom przez nauczyciela, na przykład w czasie wywiadówki, mogą stanowić zbiór wskazówek, jak przyglądać się środowisku domowemu i jak oceniać jego oddziaływanie na dziecko. Pomogą oszacować jego zalety, które warto podtrzymywać, i słabe strony, których wpływ warto zminimalizować. Nie stanowią za-

mkniętej listy kategorii do oceny, a jedynie propozycję przyjrzenia się środowisku domowemu. Zachęcamy więc, by były punktem wyjścia do podjęcia własnej refleksji.

2.2. Kwestionariusz dla rodziców: *Środowisko fizyczne w domu i wokół domu*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 1

Na środowisko możemy patrzeć pod kątem ofert, które sprawiają, że dziecko może się ćwiczyć w samodzielnym działaniu i zdobywać poczucie kompetencji oraz zaspokajać swoją potrzebę ruchu. Przestrzeń w domu i wokół domu może być dla dziecka miejscem do zabawy, dokonywania odkryć, uczenia się nowych umiejętności oraz ćwiczenia tych już nabytych. Warto spojrzeć na wyposażenie pokoju dziecka oraz mieszkania lub domu rodziny nie tylko pod kątem użyteczności bądź wyglądu, ale także pod kątem tego, w jaki sposób dziecko może z nich korzystać oraz czy pomaga mu to w wypełnianiu zadań rozwojowych.

Jeżeli pojawiły się odpowiedzi „Nie”

- Przede wszystkim zastanów się, jaki wpływ ma to na dziecko.
- Zastanów się również, co możesz zrobić, aby tę sytuację zmienić; oczywiście nie każdą rzecz lub przestrzeń da się zmienić, ale często można zastosować rozwiązania, które zastąpią to, czego dziecku brakuje.
- Spróbuj poszukać różnych porad w Internecie lub czasopiśmie o aranżacji wnętrz, np. gdy dziecko mieszka w pokoju z rodzeństwem i brakuje mu własnego, prywatnego kącika, być może uda się wydzielić część pokoju zasłoną lub inaczej ustawić meble tak, aby taki kąt stworzyć.
- Jeżeli braki obserwujesz w przestrzeni wokół domu, zastanów się, co możesz zrobić, np. gdy w pobliżu domu nie ma sklepu, do którego dziecko może samo bezpiecznie wyjść, to podczas wspólnego spaceru namawiaj je, aby samo poszło do sklepu i zrobiło zakupy, a ty poczekaj w tym czasie na zewnątrz.

Jeżeli w kilku miejscach pojawiły się odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

- Spróbuj poobserwować swój dom oraz zachowanie dziecka w nim przez kolejne kilka dni i odpowiedz na pytania ponownie.

Jeżeli większość odpowiedzi to „Tak”

- Prawdopodobnie środowisko w domu i wokół domu dziecka zapewnia mu szeroką gamę ofert do budowania poczucia kompetencji, rozwijania różnorodnych umiejętności oraz do samodzielnych działań – postaraj się wykorzystywać te oferty jak najlepiej oraz zachęcaj do tego dziecko.
- Stając przed koniecznością poradzenia sobie w różnych sytuacjach, dziecko nabiera coraz większego poczucia zaradności i przekonania o własnych możliwościach, zdobywa również doświadczenie, które będzie mu pomocne w radzeniu sobie z podobnymi trudnościami jak te, przez które już przeszło.

Podobnie można analizować przestrzeń wokół domu dziecka. Bogata i zróżnicowana oferta zachęca dziecko do spędzania czasu na zewnątrz, podejmowania różnorodnej aktywności fizycznej (gry w piłkę, jazdy na rowerze, zabawy w podchody, w chowanego, w berka) oraz rozwijania wiedzy o otaczającym je świecie. Kwestionariusz, który proponujemy, pomoże zastanowić się, jak środowisko w domu i wokół domu odpowiada na zmieniające się potrzeby dziecka.

2.3. Kwestionariusz dla rodziców: *Środowisko społeczne dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 2

Choć osoby dorosłe są dla dziecka ważnymi autorytetami i dziecko silnie się do nich przywiązu-

je, to równie istotny jest w tym wieku świat relacji rówieśniczych. Zdanie i opinia rówieśników mają dla dziecka duże znaczenie, wpływają na jego wybory, ale stanowią też podstawę kształtującej się samooceny. Bogate kontakty z innymi dziećmi poszerzają wiedzę o sobie i o innych, wpływają na lepsze rozumienie sytuacji społecznych i na umiejętność oceny danej sytuacji z różnych punktów widzenia. We wczesnym wieku szkolnym dziecko spotyka się z rówieśnikami głównie w szkole (nie tylko w klasie, także w świetlicy, stołówce, toaletach, szatni, na boisku, na korytarzach) oraz w czasie wolnym, np. na podwórku. Warto przyrzeć się kontaktom dziecka z innymi osobami w środowisku domowym i okolicy domowym, w tym z rówieśnikami z podwórka, rodzinstwem czy innymi dziećmi z rodziny bądź z sąsiedztwa.

Jeśli pojawiło się dużo odpowiedzi „Nie”

- Warto zastanowić się nad jakością społecznego środowiska dziecka i wspomóc je konkretnymi działaniami, np. zachęcić dziecko do częstszych spotkań z rówieśnikami, na początek można samemu takie spotkania proponować dziecku i je organizować.
- Warto też sprawdzić, czy dziecko nie potrzebuje pomocy w rozwiązywaniu konfliktów, wyjaśnienia, jak należy się w trudnej sytuacji zachować, lub wsparcia i wskazywania przez rodzica np. jak proponować pomoc innym.

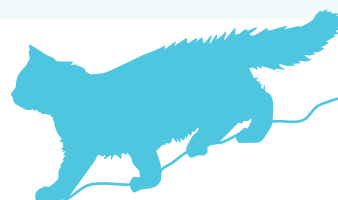
Jeśli pojawiło się dużo odpowiedzi „Nie wiem”

- To ważny sygnał ostrzegawczy, że rodzicowi brakuje pewnych informacji o jego dziecku – warto poświęcić więcej czasu lub uwagi monitorowaniu dziecka, aby je lepiej poznać, a także, aby stać się bardziej aktywnym uczestnikiem jego społecznego środowiska.

- Należy jednak zadbać przy tym, aby sytuacje, w których rodzic jest obecny przy zabawie lub rozmowach dzieci, były naturalne, np. można nie tylko zapraszać rówieśników dziecka do domu, ale także organizować wspólne z nimi wyjścia na plac zabaw, do muzeum, do kina i przypatrywać się swojemu dziecku w tych sytuacjach, jednak nie interweniować zbyt wcześnie.

Jeżeli większość odpowiedzi to „Tak”

- Świadczy o tym, że dziecko ma różnorodne kontakty z innymi dziećmi i generalnie dobrze się w tych relacjach czuje – warto dalej dbać o te kontakty, zapraszając inne dzieci do własnego domu czy zachęcając dziecko do zabaw na podwórku w towarzystwie koleżanek i kolegów.
- Dzięki temu dziecko uczy się niepisanych reguł, jakimi należy się kierować w relacjach między ludźmi, łatwiej przychodzi mu rozwiązywanie konfliktów oraz współpraca z innymi. Jest to także nauka empatii – gotowości do rozumienia uczuć innych ludzi i szanowania ich.

2.4. Kwestionariusz dla rodziców: Sposoby wychowywania dziecka

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 3

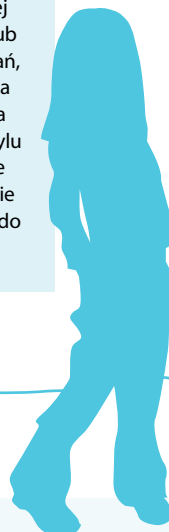
W zależności od tego, przed jakim zadaniem stają dzieci i jak się zachowują, wymagają mniej-szego lub większego wsparcia oraz mniejszej lub większej kontroli ze strony dorosłych. Dziecko we wczesnym wieku szkolnym (w klasach I-III) staje się coraz bardziej samodzielne i budując swoje poczucie

kompetencji, chętnie wykonuje różne zadania bez pomocy dorosłego. Jednakże w niektórych sytuacjach dziecko w dalszym ciągu potrzebuje wsparcia i pomocy dorosłych.

Styl wychowawczy rodzica powinien zatem być dostosowany do umiejętności dziecka oraz jego chęci zmierzenia się z zadaniem. Taka elastyczność pozwala nie tylko udzielić dziecku tyle pomocy, ile w danym momencie potrzebuje, ale również ułatwia komunikację między nim a rodzicami.

Sytuacyjne rodzicielstwo

Elastyczność jest podstawą tzw. sytuacyjnego rodzicielstwa. Oznacza ono, że zależnie od sytuacji, w jakiej znajduje się dziecko, rodzic jest mniej lub bardziej dyrektywny, czyli mniej lub bardziej nakazuje wykonywanie działań, kontroluje ich wykonanie oraz udziela wsparcia emocjonalnego. Nie można więc mówić o jednym optymalnym stylu wychowawczym. To, czy zachowanie rodzica wspiera rozwój dziecka, czy nie zależy bowiem od jego dopasowania do danej sytuacji.

NISKA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

- Masz problem z dopasowaniem swojego zachowania do umiejętności i chęci dziecka do wykonania zadania zależnie od okoliczności/sytuacji – być może masz zbyt wysokie oczekiwania wobec dziecka.
- Twoje dziecko może się poczuć pozostawione samo sobie, szczególnie w sytuacjach, z którymi sobie nie radzi lub które wykonuje po raz pierwszy.
- Może też być za mało przez ciebie motywowane do działania.

Co robić?

- Spędzać więcej czasu z dzieckiem, aby potrafić rozpoznać jego słabe i mocne strony, jego zainteresowania, to, jak szybko zaczyna się nudzić daną czynnością.
- Wspierać, gdy popełnia błędy, wskazywać, jakie są sposoby realizowania zadania, gdy dziecko wykonuje czynność po raz pierwszy lub nie radzi sobie z nią.
- Zadawać pytania o to, co stanowi problem, czego dziecku potrzeba.

PRZECIĘTNA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

- Można powiedzieć, że twoje zachowanie jest zwykle prawie dopasowane do potrzeb dziecka.
- Czasami nie rozpoznajesz, że dziecko nie nabyło jeszcze wystarczających umiejętności i potrzebna jest mu twoja rada i podpowiedź, jak należy się zabrać do pracy, aby wykonać ją dobrze.
- Z drugiej strony może mu też brakować twojego wsparcia emocjonalnego, zachęcania do działania, oparcia, szczególnie przy porażce.

Co robić?

- Przyglądać się uważniej dziecku w różnych sytuacjach i rozmawiać z nim (a nie wypytywać), co stanowi problem.
- Gdy zadanie przerasta dziecko, cierpliwie wytłumaczyć mu i samemu pokazać, jak należy je wykonać.
- Wycofywać się dopiero, gdy dziecko nauczy się nowej umiejętności, nabierze w czymś wprawy.
- Pocieszać w niepowodzeniach, zachęcać do dalszych działań mimo błędów i porażek.

WYSOKA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

Potrąfisz dopasować swoje zachowanie do umiejętności i chęci dziecka do wykonania zadania, czyli do różnych okoliczności i motywów działania dziecka:

- jeśli dziecko zarówno posiada umiejętności, jak i czuje się pewnie, jedynie zlecasz mu wykonanie zadania
- gdy dziecko potrafi coś zrobić, ale nie ma na to ochoty, wspierasz je, zachęcasz do działania
- gdy nie potrafi wykonać zadania, ale jest do tego chętnie, tłumaczysz mu, na czym zadanie polega, sprawdzając, czy sobie z nim radzi
- gdy wykonuje zadanie po raz pierwszy albo sobie z nim nie radzi, służysz pomocą i wsparciem, aby nie zniechęcało się porażkami.

Co robić?

- Dalej odpowiadać na potrzeby dziecka, starając się nie przeoczyć sytuacji, gdy np. staje ono przed zbyt trudnym zadaniem i potrzebuje konkretnej pomocy ze strony dorosłego, a czasem tylko jego wspierającej emocjonalnie obecności.
- Zachęcać dziecko do samodzielnego poszukiwania pomocy, gdy nie radzi sobie z zadaniem lub jakaś sytuacja staje się dla niego zbyt trudna – chodzi o to, by to dziecko stało się coraz bardziej świadome tego, co się dzieje oraz aktywne, czyli by samo poszukiwało pomocy, a nie jedynie jej oczekiwało.
- Umawiać się z dzieckiem, by dodać mu pewności, że w razie czego nie zostanie samo ze swym problemem: „Jestem obok”; „Wiesz, gdzie mnie szukać”; „Daj znak, gdy coś idzie nie tak”.

2.5. Kwestionariusz dla rodziców:

Domowa przestrzeń nauki

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 4

Gdy dziecko zostaje uczniem, do nowej sytuacji powinno zostać dostosowane również jego otoczenie fizyczne, czyli przestrzeń w domu lub pokoju. Z jednej strony można na nią patrzeć pod kątem odpowiedniego wyposażenia w sprzęty

i przedmioty – np. biurko/stół i krzesło, dopasowane do wzrostu dziecka tak, aby zapobiegać powstawaniu wad postawy, oraz odpowiednie przybory szkolne czy plan lekcji, które pomagają dziecku w samodzielnej organizacji własnego działania. Z drugiej strony domowa przestrzeń nauki to różne czynności organizacyjne, które pomagają dziecku skoncentrować się, korzystnie wpływają na jego samopoczucie oraz uczą je samodzielnego planowania swego czasu.

W proponowanym przez nas krótkim kwestionariuszu do oceny domowej przestrzeni nauki dziecka można udzielić trzech rodzajów odpowiedzi: „Nie”, „Trudno powiedzieć” i „Tak”.

Jeżeli pojawiają się odpowiedzi „Nie”

- Rozważ, jaki wpływ ma na dziecko tak zorganizowana w domu i wokół domu przestrzeń fizyczna i w czym może mu utrudniać naukę szkolną, zabawę, odpoczynek i wypełnianie jego obowiązków.
- Pamiętaj, że zachowanie małego dziecka jest w dość dużym stopniu zależne od warunków otoczenia – dziecko łatwo się rozprasza, jeżeli w pomieszczeniu panuje hałas i trudniej mu się pracuje, gdy miękkie podłogę, źle naostrzony ołówek lub mała ilość światła przeszkadzają mu w pisaniu.
- Pamiętaj, że czasem nawet niewielkie zmiany mogą pomóc rozwiązać problem i okazać się dla dziecka dużym ułatwieniem. Problem często nie wymaga nakładów finansowych, ale zmiany sposobu myślenia. Np. jeśli oczekujemy od dziecka jako ucznia sumienności i dokładności w wykonywaniu zadań domowych, to dziecko nie może tych zadań wykonywać w miejscu hałaśliwym, w którym koncentruje się życie domowników. 6–9-latek ma jeszcze spore trudności w sku-

pianiu się przez dłuższy czas – dobra pomoc nie polega ani na ciągłym kontrolowaniu go, ani na siedzeniu przy nim i wspólnym wykonywaniu zadań.

Jeżeli w kilku miejscach pojawia się odpowiedź „Trudno powiedzieć”

- Zastanów się, z czego ta trudność wynika – być może dziecko nie ma stałego miejsca do pracy albo wygląd i aranżacja tego miejsca ciągle się zmieniają, być może brakuje ci pewnych informacji.
- Spróbuj znaleźć sposób, aby wyklarować sytuację i odpowiedz na pytania ponownie.

Jeżeli większość lub wszystkie odpowiedzi to „Tak”

- Oznacza to, że domowa przestrzeń do nauki dobrze odpowiada potrzebom dziecka.
- Pozwala mu na odpowiednie skupienie się na wykonywanych zadaniach, nie rozprasza jego uwagi oraz pomaga mu w uczeniu się samoorganizacji – samodzielnym odrabianiu lekcji i przygotowywaniu do szkoły.

2.6. Kwestionariusz dla rodziców: Strategie korzystania z TIK (technologii informacyjno- komunikacyjnych)

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 5

Wszelkie urządzenia elektroniczne są zazwyczaj odbierane przez dzieci jako bardzo atrakcyjne. Szybko uczą się one ich obsługi i w niespotykanym tempie nabierają w tym wprawę. Często potrafią nawet zaskoczyć dorosłych nowo odkrytą funkcją lub aplikacją, o której oni sami – właściciele telefonu, smartfona, tabletu czy komputera – nie wiedzieli.

Wielu rodziców i nauczycieli ma wątpliwości odnośnie do tego, ile czasu dziecko powinno spędzać przed ekranem, czy zabawa z nowymi technologiami sprzyja rozwojowi dziecka i czy nie unika ono wtedy kontaktu z rówieśnikami albo po prostu nie ma na nie czasu. Proponowane przez nas narzędzie pomaga poznać sposób, w jaki dziecko korzysta z nowych technologii oraz rozpoznać, jakie szanse i zagrożenia są z tym związane.

Tabela 2**Czym są nowe technologie informacyjno-komunikacyjne, czyli TIK, dla dziecka?**

TIK jako sposób na nudę	TIK jako czynnik zachowań ryzykownych	TIK jako przydatne narzędzie
Co to znaczy?		
<ul style="list-style-type: none"> • dziecko traktuje nowoczesne technologie jako sposób na zabicie czasu • nie angażuje się w alternatywne zajęcia, które wydają mu się mniej atrakcyjne • zagrożeniem może być izolacja od rówieśników oraz członków rodziny oraz wycofanie się dziecka w świat wirtualny 	<ul style="list-style-type: none"> • TIK może stać się dla dziecka zagrożeniem i czynnikiem ryzyka wystąpienia problemów – w zachowaniu oraz w stanie zdrowia • anonimowość oraz dostęp do różnych witryn internetowych sprawiają, że dziecko może stać się ofiarą przestępstw internetowych • zagrożeniem jest nadużywanie komputera, które może doprowadzić do spadku koncentracji uwagi, bezsenności, pojawienia się agresji 	<ul style="list-style-type: none"> • komputer oraz inne nowoczesne technologie są dla dziecka czymś użytecznym oraz funkcjonalnym • prawdopodobnie dostrzega ono w nich zarówno źródło wiedzy, jak i rozrywki • TIK wspiera rozwój dziecka, zarówno poznawczy, jak i społeczny
Co robić?		
<ul style="list-style-type: none"> • kontroluj to, ile czasu dziecko spędza, korzystając z TIK i naucz je samokontroli – samodzielnego pilnowania tego, jak długo dziennie używa TIK oraz czym dokładnie się zajmuje • wspólnie ustalcie priorytety, np. najpierw wykorzystanie TIK w celu rozwiązania problemu, odnalezienia informacji, wykonania pracy domowej (stworzenie prezentacji, poszukiwanie wiadomości na dany temat), a potem rozrywka • warto zadbać o to, aby dziecko korzystało z TIK razem z inną osobą – dorosłym, rówieśnikiem • wyznacz konkretny czas, w którym dziecko może korzystać z TIK • proponuj alternatywne formy spędzania czasu, w tym aktywność fizyczną, kontakty z rówieśnikami w rzeczywistym świecie, pomoc w domu 	<ul style="list-style-type: none"> • należy wprowadzić zasady korzystania z TIK i wymagać od dziecka ich przestrzegania • warto zwracać dziecku uwagę na konsekwencje zachowań ryzykownych (np. podawania obcym osobom swojego adresu, przesyłania zdjęć) • należy wspólnie z dzieckiem wyznaczać godziny korzystania z TIK • warto wprowadzać alternatywne zajęcia i zachęcać dziecko do ich realizowania w towarzystwie innych dorosłych lub rówieśników – np. gry planszowe, aktywności na świeżym powietrzu 	<ul style="list-style-type: none"> • warto zadbać o to, aby korzystanie z TIK w dalszym ciągu pozytywnie przyczyniało się do rozwoju dziecka • warto zapoznać dziecko z platformami edukacyjnymi, a także zachęcać je do dalszego rozwijania swoich kompetencji cyfrowych • warto trenować z dzieckiem selektywne i krytyczne wyszukiwanie informacji przez TIK, a także włączanie nowoczesnych technologii w codzienne życie (np. tworzenie galerii internetowej po wycieczce do muzeum) • warto wspierać współpracę dzieci przez używanie TIK, np. poprzez udostępnianie dzieciom forów internetowych, na których mogą dyskutować, dokonywać wyborów (np. przez ankietę: <i>Dokąd pójdziemy na następną wycieczkę w naszym mieście?</i>)

2.7. Kwestionariusz dla rodziców:

RAZEM

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 6

W słowie „RAZEM” ukrytych jest kilka wskazówek, które z jednej strony pozwolą wyjść naprzeciw zróżnicowanym potrzebom dzieci, a z drugiej – rozwijać zasoby potrzebne im we współczesnym świecie:

- R – jak relacje z innymi ludźmi
- A – jak aktywność
- Z – jak zabawa
- E – jak emocje i samoregulacja
- M – jak miejsce i czas.

Kwestionariusz zachęca do refleksji nad tym, jak rodzice mogą wspierać rozwój dziecka, natomiast tabela 3 wskazuje, jakie mogą być efekty działań rodziców w każdym z obszarów „R-A-Z-E-M”.

Warto zwrócić uwagę szczególnie na te z obszarów, przy których zaznaczono najmniej odpowiedzi (najmniej znaków „X”). Braki te wskazują bowiem na aktywności, które mogłyby pojawiać się częściej, a które – niezależnie od wieku dziecka – stanowią zawsze wsparcie rozwoju.

Trzeba przy tym pamiętać, że wczesny wiek szkolny to czas, w którym nie można spodziewać się nabycia przez dziecko wszystkich tych umiejętności.

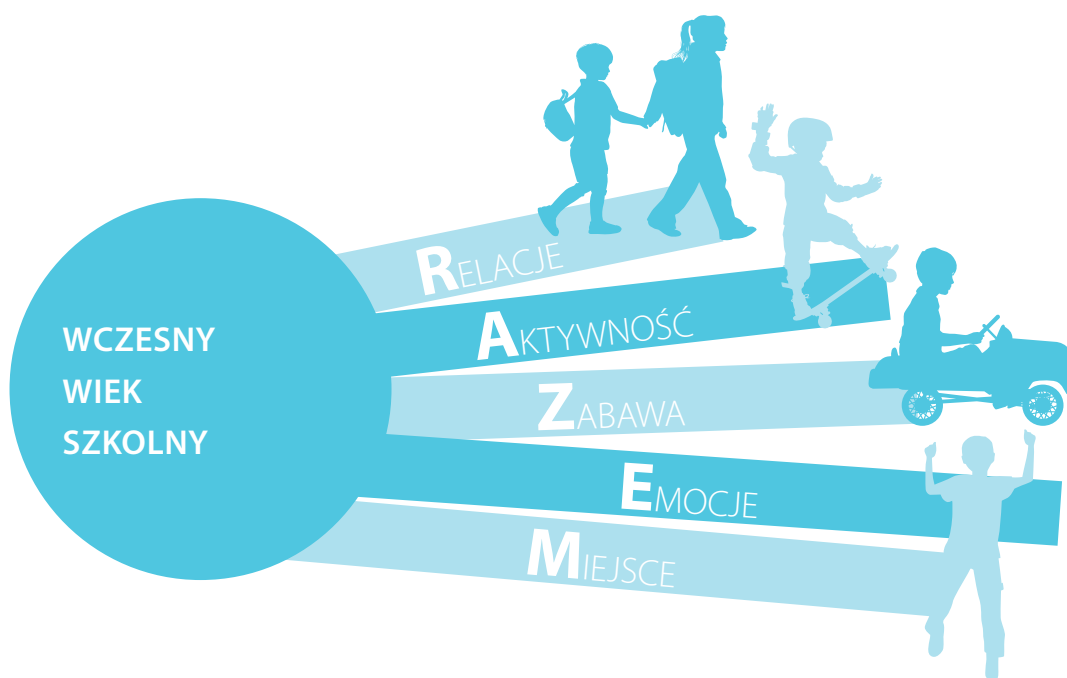

Tabela 3

RAZEM – co powinno być efektem działań rodziców i opiekunów?

Relacje	Przygotowanie dziecka do satysfakcjonującego funkcjonowania z innymi ludźmi <ul style="list-style-type: none">• współpraca przy wykonywaniu różnych prac w domu i wokół domu• efektywne formy komunikacji z ludźmi w różnym wieku – rodziną, sąsiadami• umiejętność rozwiązywania konfliktów dotyczących własnych spraw• poszukiwanie i udzielanie wsparcia osobom potrzebującym• budowanie bliskich relacji z rodzeństwem i kolegami
Aktywność	Przygotowanie do podejmowania różnych działań, rozwijanie samodzielności, wytrwałości i odwagi <ul style="list-style-type: none">• podtrzymywanie i rozbudzanie ciekawości• gotowość i odwaga eksperymentowania• gotowość do zadawania pytań i dociekliwość w szukaniu odpowiedzi• satysfakcja z samodzielnego podjęcia i zakończenia działania• nauka planowania i organizowania swoich działań
Zabawa	Przygotowanie do łączenia zabawy, nauki i pracy <ul style="list-style-type: none">• podtrzymywanie naturalnej dziecięcej postawy twórczej• przekonanie, że nauka i praca mogą być przyjemne, choć, podobnie jak zabawa, wymagają wysiłku• zdrowa równowaga w poruszaniu się między zabawą, nauką i pracą• gotowość do wyznaczania sobie celów i ich twórczego realizowania
Emocje	Rozwój gotowości do samoregulacji w sferze emocjonalnej <ul style="list-style-type: none">• rozpoznawanie i umiejętność nazwania różnych odcieni emocji pozytywnych i negatywnych• gotowość do dzielenia się swoimi odczuciami z bliskimi osobami• przejście od regulacji zewnętrznej do samoregulacji emocji• przekonanie, że świat emocji jest bezpieczny, ponieważ można nad nimi uzyskać kontrolę
Miejsce	Zwiększenie świadomości swoich korzeni, „bliskiego i dalekiego świata” <ul style="list-style-type: none">• znajomość swojej miejscowości, najbliższej okolicy• znajomość historii, tradycji i zwyczajów swojej małej ojczyzny (lokalnego środowiska)• poczucie dumy z małej ojczyzny, z tradycji i ludzi w niej żyjących• zainteresowanie społecznością lokalną, poczucie odpowiedzialności za bliskie otoczenie

Milena Błaszak, 6,5 roku, KOT

Zosia Groth, 6 lat

Basia Kędra, 6,5 roku, JASZCZURKA NA DRZEWIE I PTAKI

Zosia Korybska, 6 lat, JA i DZIADEK

3 Rozdział

Przebieg i efekty rozwoju dziecka

3.1. Wprowadzenie

Wczesny wiek szkolny to czas intensywnego nabywania wiedzy i wielu nowych umiejętności, wykorzystywania w nowych sytuacjach wiedzy i umiejętności nabytych wcześniej, czas kształtowania się systemu przekonań, ale przede wszystkim kształtowania się poczucia kompetencji u dziecka, czyli poczucia tego, że wiele umie, ale jednocześnie poczucia, że nie we wszystkich obszarach potrafi to samo, co rówieśnicy, że w czymś jest lepsze, a w czymś gorsze niż koledzy i że jest to naturalne. Rozpoczęcie nauki w szkole podstawowej stanowi przełom w formowaniu się u dziecka poczucia kompetencji i sprawstwa, budowania przekonania o własnych umiejętnościach i możliwości ich

rozwijania. Przełom związany jest z intensywnym rozwojem samoświadomości. Wcześniej dziecko nie miało świadomości tego, co wie i umie – to inni ludzie je o tym informowali. Teraz ono samo, porównując się z innymi dziećmi, odkrywa swoje obszary kompetencji i obszary niekompetencji.

Obserwacja dziecka w tym wieku powinna opierać się głównie na przyglądaniu się tym dopiero kształtującym się jego kompetencjom, ale nie tylko. Powinna, jak w każdym okresie rozwojowym, odnosić się szeroko do jego rozwoju fizycznego, poznawczego, emocjonalnego, rozwoju komunikacji i moralności, ujmując kolejne osiągnięcia rozwojowe przez pryzmat zadań rozwojowych tego etapu życia. Przejawy rozwoju we wszystkich tych obszarach mogą obserwować nauczyciele w szkole i rodzice w domu. Uważne monitorowanie przez rodziców i nauczycieli rozwoju dziecka pozwala uzyskać klarowny obraz jego mocnych i słabych stron, a co za tym idzie – wskazuje obszary budowania poczucia kompetencji.

Tabela 4
Narzędzia wspomagające obserwację realizacji najważniejszych zadań rozwojowych

Zadania rozwojowe	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none">rozwijanie sprawności fizycznej	<ul style="list-style-type: none">Tabela obserwacji dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">rozwijanie podstawowych umiejętności społecznych w grupie rówieśniczej	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">nabywanie zdolności do regulowania emocji	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Termometr emocji dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">nabycie gotowości do refleksyjnego działania	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>
<ul style="list-style-type: none">nabycie podstawowych umiejętności szkolnych	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">przejście od heteronomii do autonomii moralnej	<ul style="list-style-type: none">Scenariusz lekcji: <i>Rozwój moralny dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">nabycie poczucia kompetencji	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Poczucie kompetencji u dziecka</i>

3.2. Tabela obserwacji dla rodziców i nauczycieli: *Rozwój fizyczny dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 7

Wczesny wiek szkolny to etap tzw. „dziecka doskonałego”. Określenie to oznacza, że dziecko jest bardzo sprawne i wydolne fizycznie. Nabiera coraz większych zdolności manualnych, coraz lepiej i dokładniej rysuje, lepi z plasteliny i pisze. Zdrowe dzieci w tym wieku w pewnym sensie same dbają

o odpowiednią dla siebie ilość ruchu. Jest to więc dobry moment, aby zacząć kształtować u dziecka różne nawyki związane z aktywnością fizyczną oraz włączać je do rodzinnego harmonogramu – np. zachęcać dziecko do uprawiania jakiegoś sportu lub dostarczać mu okazji do różnej aktywności na zewnątrz (np. rodzinne wycieczki rowerowe, granie w piłkę, pływanie, bieganie).

Przygotowana przez nas tabela ma służyć do obserwacji zmian zachodzących w rozwoju fizycz-

Tabela 5

Szkielet tabeli jako podstawy obserwacji somatycznych aspektów rozwoju w okresie dzieciństwa

Kategorie analizy i obszary wymagające szczególnej uwagi dorosłych	Wiek: 2/3–5/6 lat	Wiek: 5/6–8/9 lat	Wiek: 8/9–11/12 lat
	Wiek przedszkolny	Wczesny wiek szkolny	Środkowy wiek szkolny
1. WAGA			
Uwaga			
2. WZROST			
Uwaga			
3. SEN			
Uwaga			
4. ODŻYWIANIE			
Uwaga			
5. RUCH			
Uwaga			
6. HIGIENA			
Uwaga			
7. BEZPIECZEŃSTWO			
Uwaga			
8. ZDROWIE/ODPORNOŚĆ			
Uwaga			

nym oraz do monitorowania różnych aspektów stanu somatycznego dziecka, a nie do określania „normy” lub „braku normy” (tabela 5 pokazuje zasadę jej konstrukcji). Może stanowić pomocne narzędzie dla rodziców i nauczycieli do prowadzenia systematycznych obserwacji, lecz nie jest to narzędzie służące do diagnozy lekarskiej, dlatego wszystko, co niepokoi dorosłych w rozwoju fizycznym i samopoczuciu dziecka, musi być jak najszybciej skonsultowane z lekarzem rodzinnym bądź specjalistą.

W tabeli ujęto informacje zarówno dla obecnego wieku dziecka, jak i dla poprzedniego oraz następnego okresu rozwojowego. Dzięki temu rodzic lub nauczyciel może dokładniej monitorować zmiany zachodzące w rozwoju dziecka, wnioskować o przyczynach ewentualnych problemów zdrowotnych, które przejawia obecnie oraz planować działania w trosce

o jego zdrowie z uwzględnieniem perspektywy długoterminowej.

3.3. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Kompetencja komunikacyjna dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 8

Kompetencja komunikacyjna

Zdolność swobodnego porozumiewania się z innymi i dostosowywania języka swych wypowiedzi do sytuacji i cech rozmówcy.

Coraz bogatsze środowisko społeczne, które zapewnia szkoła, daje dziecku szansę na wchodzenie w zupełnie nowe typy relacji zarówno z dorosłymi – nauczycielami, sprzedawcą w sklepiku, panią w świetlicy, portierem, bibliotekarką, jak i z rówieśnikami.

Dzięki temu dziecko ma wiele okazji do rozwijania swoich zdolności komunikowania się z innymi, wyrażania własnego zdania i własnych potrzeb, rozwiązywania konfliktów. Te nowe relacje są też pewnym sprawdzianem kompetencji komunikacyjnej.

Większość odpowiedzi z kategorii „Rzadko” i „Bardzo rzadko”

- Zastanów się, z czym dziecko ma największe trudności – uboga kompetencja komunikacyjna może być spowodowana mało zróżnicowanymi kontaktami z innymi ludźmi.
- Poza rozmowami o tym, w jaki sposób ludzie ze sobą dyskutują, co wypada, a co nie, warto stawiać dziecko wobec różnych zadań, w których będzie musiało komunikować się z innymi, koniecznie wspomagając je w tych zadaniach.
- Pomocą służyć mogą ćwiczenia, w których dzieci „na gorąco” muszą odgrywać scenki z wyznaczonym zadaniem, lub zadania domowe polegające na przeprowadzaniu wywiadu np. z sąsiadem o jego zawodzie.

Większość odpowiedzi z kategorii „Czasami”

- Rozwój kompetencji komunikacyjnych dziecka jest na dobrej drodze – zastanów się, jak możesz go w tym wesprzeć – np. zachęcając do argumentowania swojego zdania, pokazując, jakie są zasady kulturalnej konwersacji.

- Warto pamiętać, że we wczesnym wieku szkolnym kompetencja komunikacyjna dopiero się rozwija i dziecko może jeszcze pewnych rzeczy nie potrafić zrobić lub wykonywać je niedoskonale – kilka odpowiedzi z kategorii „Czasami” jest więc czymś typowym dla dziecka w tym wieku.
- Nie trzeba stawiać małemu uczniowi zbyt wysokich wymagań, a raczej dawać mu zadania, które pomogą mu się rozwijać, oraz dostrzegać i chwalić jego dobre zachowanie.

Większość odpowiedzi z kategorii „Często” lub „Bardzo często”

- Dziecko nie ma większych problemów z komunikowaniem się, a nawet można uznać kompetencję komunikacyjną za jego zasób.
- Warto wspierać jego umiejętności, proponując wystąpienia na apelach szkolnych czy prowadząc grupowe ćwiczenia poprzez dobranie go do grupy, w której znajduje się uczeń o niższych kompetencjach komunikacyjnych (metoda *tutoringu* rówieśniczego).

Zachęcamy do tego, by przed wypełnieniem kwestionariusza uważnie poobserwować dziecko przez kilka dni, przypomnieć sobie jego zachowania z ostatnich 2–3 tygodni. Warto też zebrać informacje na temat tego, jak zachowuje się dziecko w różnych sytuacjach społecznych, np. gdy prezentuje swoje pomysły przy całej klasie bądź podczas pracy w grupie, gdy rozmawia z rówieśnikami i z dorosłymi, oraz wtedy, gdy musi poprosić kogoś o pomoc.

3.4. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Regulacja emocji przez dziecko*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 9

Ludzie różnią się tym, w jaki sposób reagują na trudne, stresujące sytuacje i zadania, jakie ich spotykają. Niektórzy lubią działać natychmiastowo, aby szybko uporać się z problemem, a inni potrzebują najpierw czasu, aby się uspokoić i ochłoniąć, i dopiero po chwili są w stanie uporządkować myśli, aby opracować dobrą strategię działania.

Proponowany przez nas kwestionariusz przeznaczony jest do obserwacji dziecka podczas różnych sytuacji, które mogą przekraczać jego dotychczasowe doświadczenia i zasoby. Warto obserwować dziecko uważnie przez kilka dni, przypomnieć sobie jego zachowania, kiedy stykało się z nieprzyjemną lub

trudną sytuacją. W razie potrzeby należy porozmawiać z innymi osobami znającymi dziecko, zwracając szczególną uwagę na to, jakie są jego pierwsze reakcje w trudnej dla niego sytuacji, jak zachowuje się w czasie dłuższego trwania trudnej sytuacji, jak reaguje na trudne zadania.

We wczesnym wieku szkolnym dziecko nabywa dopiero zdolności do regulowania własnych emocji, dlatego częściej może się u niego pojawiać styl skoncentrowany na emocjach.

Ponieważ dziecko nie potrafi jeszcze radzić sobie zupełnie samo, potrzebuje pomocy dorosłego w regulowaniu swojego stanu emocjonalnego. Korzystanie przez nie w dużej mierze z orientacji na emocje wynika więc z etapu rozwoju poznawczego, na którym się znajduje, a także z niewielkiego i ciągle budującego się doświadczenia w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach.

Obydwa wyróżnione sposoby – orientacja na zadanie i orientacja na emocje – mogą być dobrymi metodami regulacji emocji i radzenia sobie w trudnych sytuacjach, jeżeli tylko są skuteczne i ostatecznie prowadzą dziecko do rozwiązania zadania. Ważne jest, aby zwracać uwagę na to, czy stosowane przez dziecko, są

dla niego pomocne oraz aby uczyć je odpowiedniej elastyczności w stosowaniu tych strategii. Są bowiem sytuacje, które nie sposób natychmiastowo rozwiązać, i wtedy potrzebne są różne „dobre” metody pomagające się uspokoić. Są także sytuacje

Strategia skoncentrowana na zadaniu

Jej cechy to zorientowanie na problem, poszukiwanie informacji, chęć podjęcia działania, próby zmiany sytuacji. Strategia ta ma ograniczone możliwości stosowania w sytuacji, gdy nie można zlikwidować lub nawet osłabić źródła stresu (np. choroba kogoś bliskiego).

Strategia skoncentrowana na emocjach

Polega na samoregulacji emocji poprzez podejmowanie prób uspokojenia się, poprawienia swojego nastroju, łagodzenie napięcia i mobilizowanie się do działania.

cje, które wymagają działania niezwłocznie, i wtedy potrzebne są umiejętności szybkiego organizowania swojej pracy, niezależnie od tego, co się czuje.

3.5. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Termometr emocji dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 10

Termometr emocji jest narzędziem znanym i powszechnie stosowanym w zabawach czy zajęciach z dziećmi. Proponujemy wykorzystywać go jako arkusz oceny emocji lub nastroju dziecka dla rodziców i nauczycieli.

Choć narzędzie nosi nazwę „termometru emocji”, to nie odnosi się ono do konkretnych emocji (złości, wstydu, radości, dumy, smutku itd.), ale opisuje ogólny stan emocjonalny w prostszej formie – dobrego lub złego samopoczucia. Należy zwrócić szczególną uwagę na powtarzanie się podobnego nastroju u dziecka w tych samych sytuacjach – np. złe samopoczucie po powrocie ze szkoły może zwracać uwagę na nieprzyjemne wydarzenia, których dziecko może w niej doświadczać, a o których nie chce albo trudno jest mu mówić wprost. Największą wartość monitorowania nastroju dziecka uzyskuje się wtedy, gdy regularnie prowadzi się obserwacje za pomocą *Termometru*.

3.6. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Jak twórcze jest dziecko?*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 11

Dzieci przejawiają naturalną, pierwotną postawę twórczą. Czerpią przyjemność i satysfakcję z tworzenia nowych rzeczy. Są ciekawskie, zadają wiele pytań i chcą rozwiązywać problemy samodzielnie, po swojemu. W psychologii poznawczej wyróżnia się dwa style myślenia odnoszące się do myślenia produktywnego, czyli związanego z wytwarzaniem nowych informacji – myślenie dywergencyjne oraz konwergencyjne. Ponieważ każdy sposób myślenia służy innym celom, dobrze jest wspomagać ich rozwój u dziecka, nie wyróżniając w sposób szczególny żadnego z nich.

Aby dokonać oceny dziecka, należy zastanowić się nad tym, w jaki sposób podchodzi ono do swoich obowiązków w domu czy pracy w klasie, i obserwować je uważnie przez kilka dni, zwłaszcza w zadaniach, które sprzyjają wykorzystaniu kreatywnego myślenia. Warto postawić przed dzieckiem problem, który można rozwiązać na różne sposoby, i zachęcić je do wymyślenia wielu odpo-

wiedzi. Dopiero potem przeczytać przykładowe opisy w przygotowanym kwestionariuszu i postarać się odnieść je do jak największej liczby sytuacji z życia dziecka. Przywołując z pamięci różne sytuacje i zadania, należy zastanowić się, czy jakieś

Myślenie dywergencyjne

Towarzyszy zadaniom „nietypowym”, w których liczy się umiejętność wymyślenia wielu rozwiązań danego problemu i pomysłowość (np. Jak można zrobić własny instrument muzyczny?), a wybór odpowiedniego rozwiązania zależy od przyjętego punktu widzenia (np. Co by było, gdyby w tym roku zima nie nadeszła?).

Myślenie konwergencyjne

Towarzyszy zadaniom „typowym”, czyli takim, w których tylko jedna odpowiedź jest poprawna (np. $2 + 2 = ?$). Jest ono pomocne w porządkowaniu rzeczywistości, a także dokonywaniu klasyfikacji, szeregowania czy w posługiwaniu się zbiorami.

czynniki niezależne od dziecka mogły wpływać na ograniczenie jego twórczości (np. bardzo krótki czas na realizację zadania, choroba, silne emocje).

W bezpiecznej emocjonalnie sytuacji dziecko częściej posługuje się myśleniem twórczym, czyli efektywnym myśleniem dywergencyjnym. Twórczość zdecydowanie jest cechą, którą warto pielęgnować. Jednocześnie trzeba koniecznie zwrócić uwagę na to, czy dziecko radzi sobie tak-

że z myśleniem konwergencyjnym, czy „nadmiar” twórczości w myśleniu nie prowadzi do tego, że nie zdąży zrobić tego, co zaplanowało, nie zdąży odrobić zadania, nie odda go o czasie, trudno mu się skupić na jednym rozwiązaniu. Dziecko, które rzadziej wykazuje się twórczym zachowaniem, również wymaga wsparcia ze strony nauczyciela. Pomocą mogą okazać się prace grupowe z zadaniem na twórcze myślenie oraz zabawy z dziećmi w domu typu „Co by było, gdyby...”.

Więcej odpowiedzi typu „Często” i „Bardzo często”

- Dominuje myślenie dywergencyjne, polegające na poszukiwaniu wielu rozwiązań, nowych pomysłów.

Więcej odpowiedzi typu „Bardzo rzadko” i „Rzadko”

- Dominuje myślenie konwergencyjne, pozwalające na szybkie rozwiązywanie typowych zadań.

3.7. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Rozwój poznawczy dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 12

Pierwsze trzy lata szkoły podstawowej to czas intensywnego rozwoju poznawczego – uwagi, pamięci, logicznego myślenia. Rozwój ten jest przy tym bardzo zróżnicowany i zindywidualizowany. Każde dziecko może nabywać nowe umiejętności w nieco innym tempie, ale w ogólnym zarysie powinien być widoczny kierunek rozwoju w stronę coraz większej samodzielności w myśleniu, dłuższego skupienia uwagi na rozwiązywaniu zadań, poprawiania pamięci, poszerzania podstawowej wiedzy o świecie. Regularnie odpowiadając na pytania o zmiany w funkcjonowaniu intelektualnym dziecka, można dokładnie monitorować jego rozwój i adekwatnie dopasowywać swoje wymagania do jego rosnących możliwości (zgodnie z zasadą stymulowania strefy najbliższego rozwoju).

Pytania wymienione w kwestionariuszu adresowane są do rodziców i nauczycieli dziecka. Warto

odpowiadać sobie na nie co dwa–trzy miesiące, zachowując poprzednie odpowiedzi (zannotowane w zeszytach). W ten sposób rodzice będą w stanie zaobserwować zmiany i tempo przebiegu rozwoju poznawczego dziecka. Przed przeczytaniem pytań warto zastanowić się, jak zmieniło się dziecko w ostatnich miesiącach. Pomocą może służyć przypomnienie sobie zachowania dziecka z poprzedniego roku szkolnego czy poprzedniego półroczia. Pozwoli to stwierdzić, jakie zmiany pojawiły się w jego umiejętnościach poznawczych. Przykłady zachowań dziecka warto wypisać od myślnika do każdego pytania.

Rozwój poznawczy zachodzi stopniowo, a nie skokowo. To znaczy, że dziecko rozwija się nieustannie – zarówno na lekcjach w szkole, jak i w codziennych sytuacjach w domu. Są takie okresy, w których tempo rozwoju jest szybsze i wyraźniej widać wtedy zmiany (czasami nawet w przeciągu kilku tygodni), a są też takie, kiedy rozwój zachodzi wolniej i wtedy trudniej jest dostrzec zmianę w rozumowaniu dziecka. Szczególnie duże różnice są widoczne, gdy porównuje się

umiejętności przedszkolaka i dziecka we wczesnym wieku szkolnym (klasy I–III). Ważne jest zatem, aby na pytania odpowiadać jak najbardziej wyczerpująco. Łatwiej będzie wtedy dostrzec te zmiany, które będą widoczne dopiero w porównaniu do funkcjonowania dziecka sprzed kilku miesięcy.

Rozwój poznawczy zależy nie tylko od „zegara biologicznego”, a więc od wieku dziecka, ale także od „zegara społecznego”, czyli od doświadczeń dziecka, stawianych mu wymagań oraz oczekiwań wobec niego ze strony rodziców i nauczycieli. Ważne jest, aby dziecko spotykało się w środowisku z różnymi ofertami, czyli różnymi typami zadań, obowiązkami, typami aktywności i formami nauki. Istotne jest również, aby co jakiś czas miało okazję konfrontować się z nowymi wymaganiami i wyzwaniem.

Warto pamiętać, że rozwój poznawczy może być hamowany zarówno przez środowisko ubogie w oferty, brak zmiany oczekiwań wobec dziecka, zbyt pobłażliwe traktowanie go, jak i przez zbyt wysokie wymagania i nadmierne restrykcyjne oczekiwania wobec dziecka, które wzbudzają w nim lęk. Swoje obserwacje dobrze jest stale konsultować z nauczycielem, który obserwuje dziecko w zupełnie innych sytuacjach. Jego uwagi warto z kolei porównać z własnymi i zastanowić się nad przyczyną występowania ewentualnych różnic.

3.8. Scenariusz lekcji: *Rozwój moralny dziecka*

Jednym z podstawowych zadań rozwojowych przypadających na wczesny wiek szkolny jest przejście od moralności heteronomicznej do moralności autonomicznej. Oznacza to, że dziecko powinno zacząć pojmować, że wypełnianie reguł i zasad nie polega na bezrefleksyjnym dostosowywaniu się do zakazów i nakazów, ale na działaniu zgodnym z normami społecznymi. Również rozmowy dorosłego

z dzieckiem o tym, co jest dobre, a co złe, powinny zwracać jego uwagę na fakt, że czyjeś niewłaściwe postępowanie zawsze przynosi konsekwencje społeczne, niszczy więź i obowiązującą między ludźmi umowę.

Dylemat moralny

Konflikt wyboru pomiędzy obowiązkami moralnymi lub pomiędzy dwoma wykluczającymi się działaniami, uznawanymi za jednakowo dobre lub jednakowo złe.

Na podstawie: *Powszechna encyklopedia filozofii*, 2001, t. 2, s. 780–781.

Tabela 6**Moralność heteronomiczna i autonomiczna w ujęciu Piageta**

Kategoria	Moralność heteronomiczna (wiek przedszkolny)	Moralność autonomiczna (wiek szkolny)
Źródło reguł	<ul style="list-style-type: none"> • źródłem reguł są różne szanowane przez dziecko starsze osoby – autorytety • polecenie takich osób jest odczytywane jako obowiązek i dziecko podporządkowuje się mu bezrefleksyjnie • najważniejsza jest litera prawa 	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko stara się w coraz większym stopniu działać zgodnie z duchem prawa, a nie literą • rozumie, że umowy i zasady można zmieniać, jeżeli wszyscy się na to zgadzają (np. w grach z regułami) • najważniejsza dla dziecka jest sprawiedliwość
Punkt widzenia	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko ocenia czyn jako całkowicie dobry lub całkowicie zły • stawia bardzo ostre granice między tymi pojęciami i nie potrafi wyjść poza swój punkt widzenia 	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko zaczyna stawiać się na miejscu innych osób i z ich perspektywy oceniać sytuację • widzi możliwość analizowania sytuacji z różnych punktów widzenia
Intencjonalność	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko nie bierze pod uwagę intencji sprawcy przy ocenie jego zachowania • istotne są tylko konsekwencje czynu 	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko bierze pod uwagę fakt, czy sprawca miał intencję popełnienia złego czynu, czy też wydarzyło się to przez przypadek
Kara	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko sądzi, że sprawca powinien być surowo ukarany, aby miał możliwość zadośćuczynienia • obecność kary w przeświadczeniu dziecka oznacza, że czyn był zły 	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko woli kary łagodne, które dają winnemu szansę poprawy i zrozumienia, dlaczego jego czyn był zły • ważne staje się dla niego to, aby sprawca nie popełnił tego samego czynu w przyszłości

Na podstawie: Brzezińska, Appelt i Ziółkowska, 2010.

Aby dowiedzieć się, jak dzieci we wczesnym wieku szkolnym rozumieją sytuacje związane z powinnością moralną oraz wyborami dobra i zła, warto porozmawiać z nimi o tym podczas lekcji. Daje to uczniom okazję do wyrażenia własnego zdania i wysłuchania opinii rówieśników. Rozwiązywanie dylematów moralnych to temat na przeprowadzenie lekcji wychowawczej bardzo ciekawej i angażującej emocjonalnie uczniów, ale także nauczyciela.

Lekcję warto zacząć od wytłumaczenia dzieciom, na czym polega sytuacja dylematu moralnego. Zajęcia polegają na tym, że dzieci rozważają – najlepiej w losowo dobranych zespołach 4–5 osobowych – różne sytuacje (warto je opisać na kartce, a zespoły mogą te kartki wylosować) i oceniają, czy są one źródłem dylematu moralnego, jeśli tak, to jakie mają one możliwe rozwiązania. Zajęcia te mają dwa cele. Celem z perspektywy nauczyciela jest rozpoznanie postaw dzieci wobec

porządku i reguł społecznych oraz umiejętności przyjęcia perspektywy innych osób. Natomiast celem z punktu widzenia dzieci-uczniów jest uświadomienie sobie, co to znaczy „dylemat moralny” i zrozumienie, że w życiu tak się zdarza, że nie ma rozwiązania najlepszego dla wszystkich zaangażowanych w problem stron.

Wstępem do lekcji może być historia, której bohater pod jakimś względem jest podobny do dzieci, ponieważ łatwiej im będzie się z nim utożsamić i przyjąć jego perspektywę. W dalszej części można zrezygnować z takiego ułatwienia i prezentować dzieciom (a także pytać je o ich własne pomysły) sytuacje różnych osób – także dorosłych. Nauczyciel może taką historię sam opowiedzieć, może odwołać się do jakiejś lektury czy filmu (serialu TV) znanego dzieciom bądź nawet fragment tego filmu pokazać.

Warto poprosić uczniów, aby w trakcie rozmowy w grupach zastanowili się nad przykładami innych

podobnych problemów, z jakimi się spotykają. Mogą to być przykłady z życia codziennego, filmów, bajek lub książek. Koniecznie trzeba zwracać uwagę na to, by każde dziecko uzasadniało swój punkt widzenia. W podsumowaniu lekcji warto zebrać i uporządkować argumenty podawane przez dzieci i przynajmniej starać się dojść z nimi razem do odpowiedzi na podstawowe pytanie: „Jak powinni zachować się dzieci w danej sytuacji?”.

Tak przeprowadzona lekcja przynosi nauczycielowi wiele cennych informacji tak o poszczególnych uczniach, jak i o klasie jako całości. Warto jednak, by nauczyciel zwracał uwagę na kilka ważnych kwestii:

- Czy wszyscy uczniowie spostrzegają sytuację jako dylemat moralny?; Czy są tacy, dla których sytuacja jest jednoznaczna i oczywista?
- Czy uczniowie potrafią uargumentować swój punkt widzenia i swoje przekonania?

Przykład dla klasy

Pewnego dnia trójka przyjaciół: Bartek, Kacper i Jola, wyszła pobawić się na podwórku przy bloku. Tuż obok pięknego trawnika i placu zabaw był niewielki parking dla samochodów, na którym zawsze brakowało miejsca. Jeden z sąsiadów zaparkował więc swoje auto tak, że częściowo stało ono na trawniku, gdzie często bawiły się dzieci, chociaż nie należy tak parkować. Bartek i Jola mieli ochotę powspinać się po drabinach, ale Kacper namówił ich, aby poszli na trawnik pograć w piłkę. Dzieci starały się uważać na samochody stojące obok, ale Bartek przez przypadek kopnął piłkę tak, że uderzyła ona prosto w lusterko zaparkowanego na trawniku auta sąsiada. Lusterko rozbiło się w drobny mak. Wystraszona Jola zaproponowała, żeby razem uciekli, zanim ktoś ich zauważy i przyjdzie właściciel samochodu.

Organizacja pracy uczniów (propozycje do wyboru)

- Dzielimy klasę na dowolną liczbę zespołów i każdy z nich dostaje wszystkie pytania – powinny być wtedy zapisane na tablicy.

- Dzielimy klasę na osiem małych zespołów – najlepiej przez losowanie – i wtedy po dwa zespoły otrzymują na kartce to samo pytanie.
- Dzielimy klasę na cztery zespoły - najlepiej przez losowanie – i każdy z nich otrzymuje na kartce jedno – każdy inne – pytanie.

Pytania dla uczniów

- Czy dzieci powinny uciec? Tak/nie, dlaczego? Co ja bym zrobił/-ła na ich miejscu?
- Dzieci dobrze znają właściciela samochodu i wiedzą, gdzie on mieszka. Co mają zrobić?
- Dzieci wiedzą, że właściciel samochodu jest bardzo nerwowy i na pewno będzie chciał je surowo ukarać. Co mają zrobić?
- A gdyby samochód był dobrze zaparkowany – jak wtedy ocenilibyś/-łabyś zachowanie dzieci?
- Kto tu się źle zachował? Czy tylko jedna osoba? Kto powinien ponieść karę?

- Do jakich standardów lub norm odnoszą się w swoich wypowiedziach – czy widzą normy jako umowę, czy zasady narzucone z góry przez autorytety (np. dorosłych)?
- Czy uczniowie potrafią słuchać ze zrozumieniem swych kolegów i odnosić się do ich uwag rzeczowo i konstruktywnie?
- Jak głęboko potrafią analizować sytuację, czy przyjmują perspektywę różnych osób?

Poczucie kompetencji

To zaufanie w stosunku do własnych możliwości, pozwalające na podejmowanie zadań z odwagą i pewnością oraz na sprawne ich wykonywanie.

sach I–III można obserwować, jak się rozwija. Odnosi się do sytuacji znanych dziecku, typowych, a nawet rutynowych (np. wykonywanie obowiązków w domu), i wtedy wiąże się z poczuciem zadowolenia z własnych umiejętności i sprawności. Odnosi się jednak także do podejmowania i wykonywania zadań nietypowych (np. nauka pisania i czytania, załatwienie swojej sprawy w bibliotece), w których trzeba być otwartym na nowe treści i umieć traktować zadania jako wyzwanie, a nie zagrożenie.

3.9. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Poczucie kompetencji u dziecka

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 13

Poczucie kompetencji kształtuje się przez cały okres uczęszczania do szkoły podstawowej, ale już w kla-

Aby dokonać oceny dziecka, należy uważnie obserwować je przynajmniej przez kilka dni, ale także przypomnieć sobie jego zachowania z ostatnich tygodni. Dla pełniejszego obrazu warto porozmawiać z innymi nauczycielami i pracownikami szkoły. Dobrze jest również spróbować uzupełnić kwestionariusz razem z dzieckiem, prosząc je, aby dokonało samooceny.

Anna Kram, 8 lat, MOJA RODZINA

Więcej znaków „X” w kolumnie po lewej stronie

Co to znaczy?

- Dziecko ma niskie poczucie kompetencji, czuje się przestraszone robieniem czegoś; w sytuacjach zadaniowych wycofuje się, zamiast uruchamiać wszystkie swoje umiejętności i rozwiązać zadanie tak, aby wypaść jak najlepiej, przede wszystkim we własnych oczach.

Co robić?

- Dziecko należy chwalić za wszystkie jego osiągnięcia i sukcesy, nawet te małe.
- Warto pokazywać mu konsekwencje tego, czego się uczy, co poprawia („Teraz już wiesz, jak to zrobić”) oraz odwoływać się do jego motywacji wewnętrznej („Przecież lubisz to robić”, „Ostatnio, jak się postarałeś, to zrobiłeś to bardzo dobrze”).

Więcej znaków „X” w kolumnie „?”

Co to znaczy?

- Trudno jest ci ocenić zachowanie dziecka, masz za mało informacji, aby określić, jak dziecko zachowuje się w sytuacjach związanych z uczeniem się.

Co robić?

- Staraj się częściej rozmawiać z dzieckiem i pytaj o jego odczucia i doświadczenia związane z różnymi sytuacjami uczenia się.
- Obserwuj je w różnych sytuacjach związanych z uczeniem się i zwracaj przede wszystkim uwagę na reakcje dziecka na trudne zadania, które w jego ocenie przekraczają jego możliwości.
- Porozmawiaj z innymi bliskimi osobami dziecka.

Więcej znaków „X” w kolumnie po prawej stronie

Co to znaczy?

- Dziecko ma poczucie kompetencji, które przejawia się wiarą we własne siły i w możliwość poradzenia sobie z różnymi zadaniami; czuje, że jest dobrym uczniem.

Co robić?

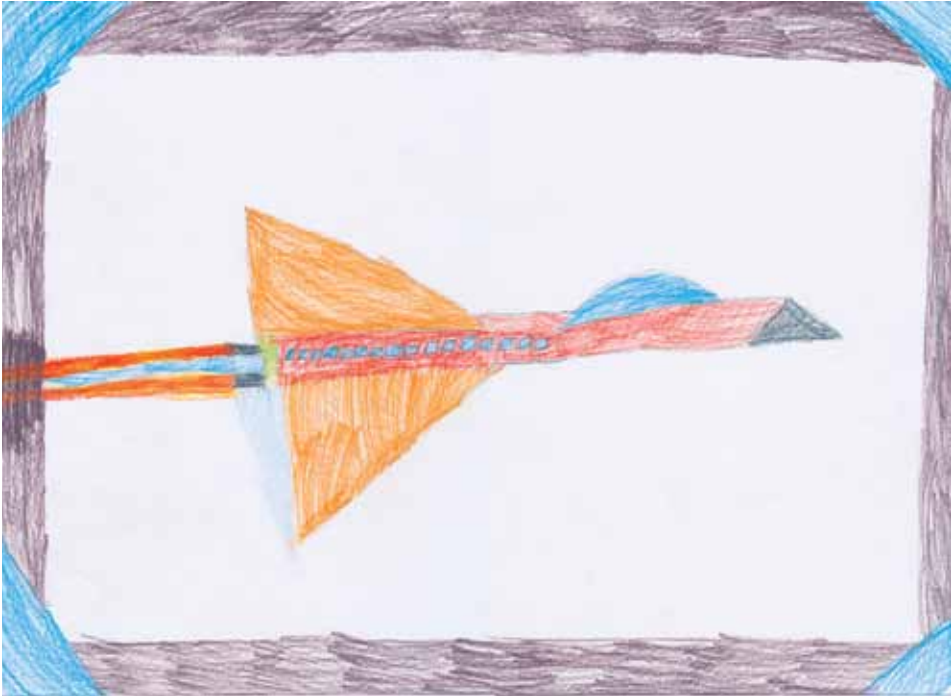
- Stawiaj dziecko w obliczu różnorodnych wyzwań, również tych poważnych i trudnych do osiągnięcia.
- Chwal dziecko za efekty jego pracy, ale nie dopuść do tego, aby ono samo oceniało się nieadekwatnie – tzn. zwracaj też uwagę na błędy, podpowiadając, jak je poprawić.

Konstanty Kowalski, 8 lat, GLINIANA FIGURKA

Konstanty Kowalski, 8 lat i Cyprian Kowalski, 5 lat, SZMACIANE BABUSZKI

Cyprian Kowalski, 8 lat, SAMOLOT

Szymon Popko, 9 lat

4 Rozdział

Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka

4.1. Wprowadzenie

Szkoła, nowa instytucja, z którą dziecko spotyka się we wczesnym wieku szkolnym, stawia przed nim nowe wyzwania i obowiązki, staje się drugim, po domu, ważnym środowiskiem rozwoju. Dziecko spędza w szkole po kilka godzin dziennie. Różnorodność ofert i możliwości, jakie stawia szkoła w ciągu pierwszych trzech lat nauki, oraz klimat, jaki w niej panuje, wpływają na nastawienie, z jakim dziecko przejdzie do dalszych etapów kształcenia, co będzie myślało o szkole, jakie będzie miało przekonania o uczeniu się. Monitorowanie środowiska szkolnego w czasie pierwszego zeknięcia się dzieci ze szkołą stanowi więc punkt wyjścia do tworzenia optymalnych warunków roz-

woju nie tylko „tu i teraz”, ale też z myślą o dalszych losach uczniów w instytucjach oświatowych.

4.2. Kwestionariusz dla nauczycieli: Środowisko fizyczne w szkole

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 14

W szkole dziecko przyswaja wiedzę i jest oceniane, podejmuje różne działania z rówieśnikami. Otczenie fizyczne może je wspierać w tych działaniach lub utrudniać je, jeśli nie jest przystosowane do wieku dziecka i wynikających z niego potrzeb rozwojowych. Proponujemy nauczycielom rozważenie kilku ważnych kwestii prezentowanych w kwestionariuszu i ocenę budynku szkoły oraz sal lekcyjnych pod kątem dostępności ofert, jakie mogą wzmacniać poczucie kompetencji u dziecka – ucznia klas I–III. Aby odpowiedzieć na postawione w kwestionariuszu pytania, trzeba rozzejrzeć się po, zdawałoby się, dobrze znanym otoczeniu fizycznym szkoły i zastanowić się, czy odpowiada ono potrzebom uczniów klas młodszych (I–III).

Tabela 7

Cele opieki i wychowania oraz edukacji we wczesnym wieku szkolnym i proponowane narzędzia obserwacji

Cele opieki i wychowania	Cele edukacji	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none"> uznanie wzrastającej autonomii dziecka w myśleniu i działaniu 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności samodzielnego uczenia się i rozwijanie strategii uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>
<ul style="list-style-type: none"> wspieranie w odnalezieniu przez dziecko miejsca w grupie rówieśniczej, w której czułoby się akceptowane 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie poczucia kompetencji, sprawstwa i odpowiedzialności 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>
<ul style="list-style-type: none"> uznanie wzrastającej autonomii dziecka w myśleniu i działaniu 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie poczucia kompetencji, sprawstwa i odpowiedzialności 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji szkoły</i>
<ul style="list-style-type: none"> budowanie pozytywnego wizerunku dziecka w oczach swoich i innych 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności samodzielnego uczenia się i rozwijanie strategii uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>RAZEM</i>

Wskazówki dla nauczyciela:

- Sprawdź, czy w szkole są miejsca, które uczniowie mogą dowolnie przekształcać i aranżować stosownie do swoich potrzeb i zamierzeń (korytarze, klub, świetlica, sale na strychu bądź w zaadaptowanej piwnicy).
- Zastanów się, czy w klasie bądź na korytarzach zmieniana jest dekoracja, układ stołów, krzesełek.
- Zwróć uwagę, czy środowisko fizyczne sali lekcyjnej oraz szkoły:
 1. umożliwia uczniom różne twórcze działania
 2. pozwala na swobodne przemieszczanie się (szerokość rozstawionych stołów, czy krzesła i stoły są przymocowane – czy dają się łatwo przestawiać)
 3. jest bezpieczne
 4. jest dostosowane do zróżnicowanego wzrostu uczniów w tym samym wieku.

Przewaga odpowiedzi „Nie”

- Odpowiednia przestrzeń fizyczna w szkole, która zaspokaja potrzeby dzieci i stwarza im optymalne warunki do nauki, niekoniecznie musi powstać w wyniku sporego wkładu finansowego.
- Czasami są to drobne zmiany, które odbywają się z udziałem niewielkich kosztów bądź bez ponoszenia strat materialnych – to odpowiedni układ stolików i krzeseł czy wydzielone miejsca na korytarzu szkolnym na zdjęcia uczniów z ważnych dla szkoły uroczystości.

Przewaga odpowiedzi „?”

- Być może nigdy wcześniej nie zastanawiałeś się, czy przestrzeń w szkole odpowiada dzieciom.

- Spróbuj porozmawiać z innymi nauczycielami lub zbierz pomysły uczniów (mogą je podać anonimowo, pisząc na karteczkach i wrzucając do tzw. „kapelusza”) i zastanów się, które miejsca w szkole można by przeorganizować, najlepiej wspólnie z dziećmi.

Przewaga odpowiedzi „Tak”

- Przestrzeń fizyczna w szkole oraz klasie (urządzenie, organizacja i bezpieczeństwo przestrzeni) raczej jest dostosowana do potrzeb uczniów – pozwala im na twórcze działania i na podejmowanie wspólnych aktywności.
- Warto w dalszym ciągu eksperymentować z przestrzenią szkolną i w maksymalnym stopniu włączać w to uczniów – np. poprzez wspólne przygotowywanie i organizowanie imprez szkolnych, a potem sprzątanie po nich.

4.3. Kwestionariusz dla nauczycieli:

Klimat w klasie

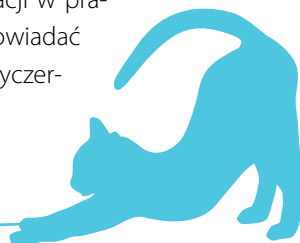
Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 15

Klimat panujący w klasie ma ogromne znaczenie nie tylko dla sposobu funkcjonowania dzieci w roli uczniów, ale i dla ich samopoczucia. W wielkim stopniu zależy od stylu działania nauczyciela. Może przyjąć dwie formy – klimatu wspierającego autonomię lub narzucającego kontrolę. W praktyce zwykle mieści się między tymi skrajnościami.

Lista pytań do namysłu nad klimatem w klasie dotyczy relacji między nauczycielem a uczniami, metod pracy, reakcji na zachowania uczniów, sposobami, w jakie rozwiązuje się trudne sytuacje w klasie.

Podane pytania to jedynie pewne ukierunkowanie, warto spróbować odnieść je do jak największej liczby sytuacji w pracy z uczniami oraz odpowiadać na nie jak najbardziej wyczerpująco.

Wspieranie autonomii w klasie/szkole

Oznacza otwartość, szczerłość i duży poziom zrozumienia w relacjach pracowników szkoły z uczniami, tworzenie warunków do budowania przez nich poczucia kompetencji i motywacji wewnętrznej do uczenia się.

Narzucanie kontroli w klasie/szkole

Oznacza dyrektywny sposób zarządzania szkołą i narzucający rozwiązania sposób prowadzenia zajęć w klasie; motywowanie uczniów do nauki odbywa się głównie za pomocą nagród i kar, a nie wzbudzania ich ciekawości.

Więcej odpowiedzi „Tak” i „Raczej tak” – klimat wspierający autonomię

Co to znaczy?

Klimat w klasie wspierający autonomię charakteryzuje się:

- otwartością i szczerością w kontaktach między nauczycielem a uczniami
- poczuciem bezpieczeństwa uczniów w klasie (co stanowi bazę do rozwijania poczucia kompetencji)
- staraniami nauczyciela w kierunku zrozumienia punktu widzenia uczniów
- wysokim poziomem zrozumienia między nauczycielem a uczniami
- podtrzymywaniem i rozwijaniem dziecięcej ciekawości uczniów, motywacją wewnętrzną uczniów do nauki.

Co robić?

- Klimat wspierający autonomię należy podtrzymywać przez tworzenie sytuacji, w których uczniowie mogą na różnych lekcjach dokonywać wyboru sposobu działania (rozwiązania zadania) spośród kilku alternatyw (praca indywidualna, w parach, trójkach, zespołach 4–6 osobowych).
- Okazją do rozwoju czy wzmacniania autonomii może być włączanie uczniów w podejmowanie decyzji dotyczących wyboru miejsca, do którego klasa uda się na krótką wycieczkę lub formy tej wycieczki (wycieczka do parku narodowego autobusem podmiejskim czy rowerami).
- Warto wykorzystywać szczególne uzdolnienia (pamiętając o tym, że każdy jest w jakimś obszarze uzdolniony) oraz talenty uczniów, zachęcać ich do wzajemnej pomocy i nauki w grupach, do przygotowania i poprowadzenia pojedynczej lekcji lub jakiegoś jej fragmentu.

Więcej odpowiedzi „Nie” i „Raczej nie” – klimat narzucający kontrolę

Co to znaczy?

Klimat narzucający kontrolę w klasie charakteryzuje się:

- silną kontrolą nauczyciela sprawowaną nad uczniami w większości sytuacji w klasie i poza klasą
- ciągłym sprawdzaniem (także z zaskoczenia) tego, czego się nauczyli oraz korygowaniem błędów
- silną motywacją zewnętrzną u uczniów, opierającą się na chęci zdobycia nagrody lub uniknięcia kary
- licznymi obawami, a nawet lękiem uczniów przed nauczycielem (np. przez zgłaszaniem nieopanowania partii materiału)
- wszystko to razem stanowi poważny czynnik ryzyka i zagraża kształtowaniu się poczucia kompetencji u uczniów.

Co robić?

- Warto postarać się wprowadzić choć drobne zmiany w celu skierowania klimatu w klasie na bardziej wspierający autonomię.
- Na początek warto wprowadzić formę dyskusji w klasie, burzę mózgów, możliwość zrealizowania własnych pomysłów przez uczniów – jeśli uczniowie tego potrzebują, nie należy obawiać się poświęcenia większej ilości czasu, niż przewidyuje program, na trudniejszy temat, zrozumienie materiału umożliwi łatwiejsze przejście przez kolejne tematy.
- Warto poznać zainteresowania uczniów, a następnie w taki sposób pokierować prowadzeniem lekcji, aby choć częściowo odpowiadały one preferencjom dzieci i rozwijały ich zainteresowania, przyczyniając się w ten sposób do wzmacniania motywacji wewnętrznej.

4.4. Kwestionariusz dla nauczycieli: System organizacji szkoły

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 16

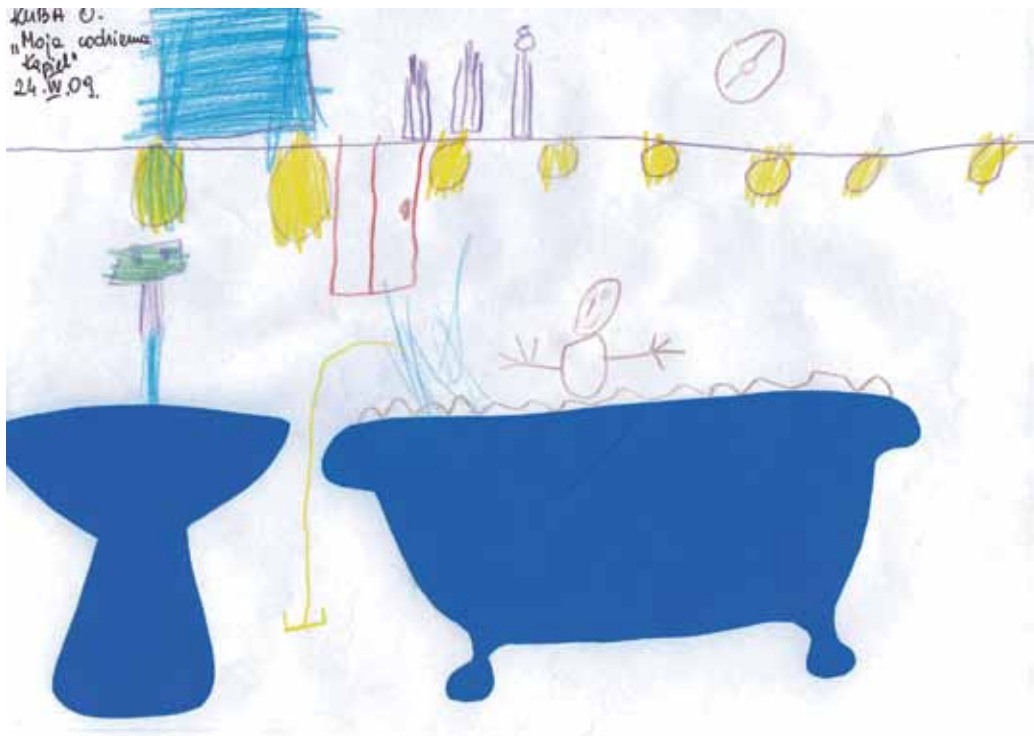
Placówki edukacyjne różnią się pod względem charakteru organizacji całego systemu ich funkcjonowania, w tym systemu komunikacji (w pionie – od dyrektora do uczniów i w poziomie):

- **system zamknięty** jest oparty na wyraźnie zdefiniowanych celach i programach działania, a wszelkiego rodzaju odstępstwa od ustalonych reguł uważane są za ryzykowne
- **system otwarty** zezwala na zmienność, różnorodność oraz traktuje indywidualne cechy i pomysły jako swój ważny zasób.

WAŻNE...

Dążenie do tworzenia systemu otwartego w placówce to ważny czynnik sprzyjający rozwojowi tak dzieci na każdym etapie kształcenia, jak i nauczycieli oraz innych pracowników szkoły.

W kwestionariuszu zebrane zostały cechy różniące system otwarty i zamknięty, możliwy do zaobserwowania w szkole. Można go potraktować jako praktyczną wskazówkę dotyczącą diagnozy własnej szkoły oraz pretekst do refleksji nad zmianami w kierunku większej otwartości placówki. Kwestionariusz jest skierowany do rodziców, nauczycieli, dyrektorów i ewaluatorów zewnętrznych.

Kuba Osowski, 6 lat, MOJA CODZIENNA KĄPIEL

Cechy systemu językowego

- niski stopień złożoności wypowiedzi, wysoki poziom sztywności w doborze środków komunikacji
- definicje, zasady, reguły są ograniczone – raczej konkretne i z góry ustalone
- wyrażane znaczenia są wspólne, zbiorowe, muszą być akceptowane przez wszystkich
- wieloznaczność, indywidualność są źródłem napięć

Cechy środowiska szkolnego

- system sztywny, oparty na wyraźnie określonych i zdefiniowanych rolach, z góry wyznaczonych autorytetach
- innowacje znaczeniowe, dociekliwość, indywidualność dziecka spotykają się z dezaprobatą, system chce pozostać nienaruszony
- inność (różny poziom kompetencji, grupy mieszane wiekowo, niepełnosprawność) to przeszkoda, dzieci są dopasowywane do placówki zgodnie ze zdefiniowanymi rolami i normami oraz standardami gotowości szkolnej lub przedszkolnej

Odmiana 1: koncentracja na osobie

- koncentracja wokół sztywnych definicji ról: uczeń/nauczyciel, nauczyciel/rodzic, dyrektor/nauczyciel
- niebezpieczeństwo to ograniczenie poczucia autonomii, faworyzowanie jednych, a stygmatyzowanie innych, segregacja dzieci/rodziców/środowisk

Odmiana 2: koncentracja na przedmiocie

- niezmienna filozofia edukacyjna placówki
- koncentracja na konkretnej wiedzy, na nauczonym przedmiocie, na podręczniku
- niebezpieczeństwo to uczenie na pamięć „pod klucz”, „pod wyniki”, „pod testy”
- zniewolenie zewnętrznymi przepisami

Konsekwencje dla rozwoju dziecka

- nauczanie podające, uczenie się odtwórcze nie sprzyja rozwojowi intelektualnemu i rozwijaniu myślenia abstrakcyjnego uczniów
- system organizacji szkoły/klasy nie sprzyja rozwojowi obrazu własnej osoby ani rozumieniu złożoności sytuacji społecznych oraz innych ludzi
- placówka nie przygotowuje do radzenia sobie z wieloznacznością w zewnętrznym świecie

Rysunek 1. Cechy placówki z zamkniętym systemem komunikacji.

Cechy systemu językowego

- elastyczność w doborze środków komunikacji, duże zróżnicowanie wypowiedzi
- definicje, zasady, reguły dają wiele możliwości interpretacji, negocjacji
- sprzyja wyłanianiu nowych znaczeń i prób tworzenia zindywidualizowanych znaczeń
- wieloznaczność i indywidualizm są wartością i cenionym zasobem

Cechy środowiska szkolnego

- system elastyczny, dopuszcza wieloznaczność, zachęca do aktywnego poszukiwania, rozszerzania, współtworzenia znaczeń
- system dopuszcza inność, różnorodność wśród dzieci (wiek, płeć, niepełnosprawność, kompetencje, pochodzenie)
- nauka uwzględnia indywidualne potrzeby, zainteresowania i możliwości dziecka
- gotowość do efektywnego i bezpiecznego włączania nowych metod, np.: e-learning, *tutoring* rówieśniczy, metoda projektów, TIK – nowe technologie informacyjno-komunikacyjne

Odmiana 1: koncentracja na osobie

- koncentracja na indywidualnych potrzebach dziecka/ucznia
- celem placówki jest zintegrowany rozwój każdego ucznia i nauczyciela w ramach uczenia się przez całe życie (nauka to element życia)

Odmiana 2: koncentracja na przedmiocie

- koncentracja na efektach, wynikach „obiektywnych”
- niebezpieczeństwo to „wyścig szczurów”
- placówki elitarne, izolacja nauki od innych sfer rozwoju, w tym emocjonalno-społecznych

Konsekwencje dla rozwoju dziecka

- system sprzyja rozwojowi intelektualnemu i rozwijaniu myślenia abstrakcyjnego
- placówka przygotowuje do radzenia sobie z wieloznacznością w zewnętrznym świecie
- korespondencja między światem dziecka i jego rodziny a światem szkoły
- niebezpieczeństwo, gdy pojawia się nadmierna koncentracja na efektach i obiektywnych wskaźnikach

Rysunek 2. Cechy placówki z otwartym systemem komunikacji.

4.5. Kwestionariusz dla nauczycieli:

RAZEM

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 17

Słowo „RAZEM” ukrywa w sobie obszary pracy z dziećmi, które pozwolą nauczycielowi lepiej odpowiadać na potrzeby uczniów oraz dobrze przygotować ich do samodzielnego radzenia sobie w nieznannej przyszłości. Każdy z tych obszarów pozwala uczniom rozwijać zasoby i kompetencje oraz pracować nad własnymi ograniczeniami, a nauczycielowi pomaga w dobry sposób wykorzystać różnorodność dzieci w grupie. Taka zróżnicowana praca stanowi fundament do budowania poczucia kompetencji we wczesnym wieku szkolnym.

Taka zróżnicowana praca stanowi fundament do budowania poczucia kompetencji we wczesnym wieku szkolnym.

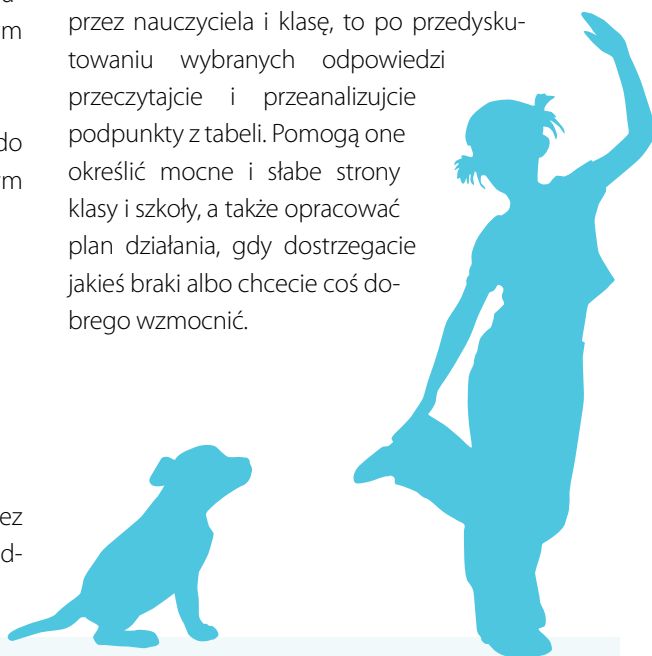
- R – jak relacje z innymi ludźmi
- A – jak aktywność
- Z – jak zabawa
- E – jak emocje i samoregulacja
- M – jak miejsce i czas.

Jest to narzędzie, które może być wypełniane przez nauczyciela indywidualnie lub zostać użyte podczas lekcji jako forma pracy grupowej z dziećmi.

Jeśli w danym obszarze jest niewiele zaznaczonych opisów, czyli uczniom brakuje kompetencji z jakiejś grupy:

- Zastanów się, czego może brakować i co możesz zmienić w swojej pracy, na co zwrócić szczególną uwagę.
- Określ cele, jakie zamierzasz zrealizować, i kolejne kroki, które do tego doprowadzą.
- Porozmawiaj z innymi nauczycielami, porównajcie swoje pomysły, spróbujcie wspólnie wypracować plan działań.

Jeżeli narzędzie jest wypełniane wspólnie przez nauczyciela i klasę, to po przedyskutowaniu wybranych odpowiedzi przeczytajcie i przeanalizujcie podpunkty z tabeli. Pomogą one określić mocne i słabe strony klasy i szkoły, a także opracować plan działania, gdy dostrzegasz jakieś braki albo chcesz coś dobrego wzmocnić.

Wersja do pracy grupowej

Proponujemy, aby podzielić uczniów na pięć grup poprzez wylosowanie pięciu literek („R-A-Z-E-M”). Każdy zespół zastanawia się i dyskutuje nad swoim obszarem, który odpowiada wylosowanej literce (np. R – relacje). Po ok. 15 minutach grupy prezentują swoje odpowiedzi i uzasadniają swój wybór. Na forum klasowym uczniowie wymieniają opinie. Nauczyciel pełni rolę koordynatora, przyłącza się do kolejnych grup i odpowiada razem z ich członkami na pytania uczniów z pozostałych zespołów.

Wersja dla nauczyciela – instrukcja

Pomyśl o ostatnich kilku tygodniach swojej pracy z uczniami. Zastanów się, na co zwracasz szczególną uwagę, planując zajęcia z nimi, jakie masz priorytety podczas ich przebiegu, na co zwracasz uwagę, oceniając uczniów – czy na osiągnięte efekty, czy na ich wysiłek, czy na jedno i drugie. Przypomnij sobie, jak najczęściej reagujesz na sytuacje typowe, rutynowe, powtarzające się, a jak na nieprzewidywalne, nagłe, trudne i nietypowe, np. jaka jest twoja reakcja na pytania uczniów, ich wątpliwości, odmowę wykonania czegoś, zbyt wolne tempo pracy.

Tabela 8**Co oznaczają kategorie kwestionariusza dla nauczycieli „RAZEM”?**

Relacje	<ul style="list-style-type: none">• rozwijanie efektywnych form komunikacji• pogłębienie rozumienia innych, budowanie gotowości do udzielania wsparcia• ćwiczenie umiejętności rozwiązywania konfliktów• ćwiczenie współpracy z innymi i nawiązywania relacji
Aktywność	<ul style="list-style-type: none">• rozwijanie umiejętności planowania własnych działań• podtrzymywanie i rozbudzanie ciekawości i zaangażowania w pracę• rozwijanie gotowości do zadawania pytań• rozwijanie samodzielności• wzmacnianie odwagi do doświadczania
Zabawa	<ul style="list-style-type: none">• uczenie samoregulacji włączeniu zabawy, nauki i pracy• rozwijanie zdolności do stawiania sobie celów i realizowania ich• kształtowanie przekonania, że nauka i praca mogą być czymś ciekawym• wzbudzanie chęci do samorozwoju
Emocje	<ul style="list-style-type: none">• rozwijanie zdolności do regulacji własnych emocji• budowanie gotowości do dzielenia się swoimi emocjami i odczuciami• uczenie rozpoznawania i nazywania własnych emocji
Miejsce	<ul style="list-style-type: none">• zapoznanie dzieci z najbliższym otoczeniem, rozwijanie zdolności orientacji• rozwój postawy obywatelskiej, zainteresowania, wrażliwości i odpowiedzialności• kształtowanie poczucia przynależności do ojczyzny i narodu

Kuba Osowski, 6 lat, SKARBIEC

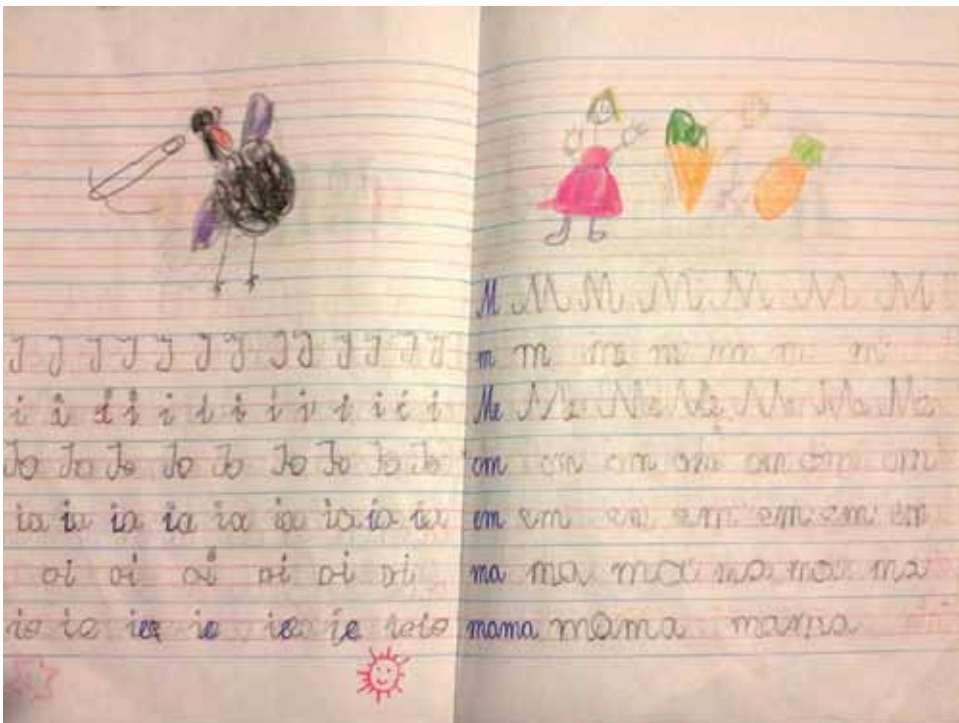
Lekcja 28

I. Kiblat czasu. Czas przeszły czasownika.
 Czasowniki w czasie przeszłym informują o wydarzeniach i staniach, które miały miejsce w przeszłości, np. pisał, mowałem. Czasownik w czasie przeszłym odmieniają: osoby, liczby i rodzaje.
 W liczbie pojedynczej są 3 rodzaje: żeński, męski, nijaki, np. oglądałem (w, m), wzięłaś (r, 2, żeński), pisała (r, n).
 W liczbie mnogiej wyróżniamy 2 rodzaje: męskoosobowy np. mowałem, niemeosobowy, np. mowałeś. Jeżeli w grupie wykonawców czynności są mężczyźni lub chociaż jeden mężczyzna to używamy osobników w rodzaju męskoosobowym. Grupa złożona z kobiet.

II. Określ osobę, liczbę i rodzaj:
 czytaliśmy - l. poj., r. 1, 3. os.
 śmiejących - l. mn., męskoosobowy, 3. os.

dziękowało - l. poj., r. 2, 3. os.
 zwał. słomę ~~l. poj.~~
 zaplanował - l. poj., r. m., 3. os.
 dostrzegły - l. mn. r. niemeosobowy 3. os.
 zaplanowały - l. mn. niemeosobowy 1. os.
 odpowiadające - l. mn. niemeosobowy 2. os.
 planowało - l. poj., r. m. 1. os.
 ignorowało - l. poj., r. m. 2. os.
 eksperymentowało - l. poj., r. m. 2. os.
 marudą - l. mn. niemeosobowy, 3. os.
 kontynuowali - l. poj., r. n, 3. os.
 l. mn., męskoosobowy, 3. os.
 myśleli - l. mn., męskoosobowy, 3. os.
 przepięknie.

Staś Weltrowski, 9 lat, ZESZYT DO POLSKIEGO (KLASA III)

Julian Mielcarek, 6 lat, ZESZYT DO POLSKIEGO (KLASA I)

Basia Kędra, 6,5 roku, DZIEWCZYŃKA W BALONIE I WSPINACZ

Zosia Korybska, 7 lat, MERIDA

5 Rozdział

Funkcjonowanie dziecka w instytucji

5.1. Wprowadzenie

O ile dziecko chodziło wcześniej do przedszkola, jest przygotowane do rozstania z rodzicami na kilka godzin dziennie, nabyło podstawowe umiejętności wspólnej zabawy i współpracy w grupie. Szkoła tym różni się jednak od przedszkola, że wymaga od dziecka wejścia w nową rolę – rolę ucznia. Dziecko nie musi jedynie po raz kolejny odnaleźć się w nowej w grupie, zaadaptować do nowej instytucji, ale także przyjąć na siebie nowe obowiązki. Proces ten jest wymagający i może zająć sporo czasu, tym bardziej, że dzieci różnią się od siebie pod względem tempa jego zachodzenia, o czym należy pamiętać, monitorując funkcjonowanie dziecka w instytucji.

Przedstawione w rozdziale kwestionariusze pomagają obserwować najważniejsze zjawiska za-

chodzące w dziecku przyjmującym nową rolę społeczną. Ostatnie w kolejności narzędzie wskazuje na obszary obserwacji powiązane z ukształtowaniem się gotowości dziecka do przejścia do „nowej” instytucji – IV klasy szkoły podstawowej z zupełnie nowymi regułami nauczania.

5.2. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Motywacja do uczenia się*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 18

Wyróżnia się dwa rodzaje motywacji, a więc gotowości do podjęcia działania – motywację wewnętrzną i zewnętrzną. Motywacja zewnętrzna wzbudzana jest z zewnątrz – przez inne osoby i ich działania, takie jak stosowanie kar i nagród, wskazywanie konsekwencji niepodjęcia działania. Motywacja wewnętrzna z kolei kształtuje się, gdy człowiek poprzez swoje działanie dąży do zaspokojenia własnych potrzeb, np. uczy się matematyki, gdyż jest jej ciekawy. Ważną cechą, która wspiera ten typ motywacji, jest właśnie ciekawość – przy tym im bardziej nietypowa, złożona, wieloznaczna informacja, tym większą będzie wzbudzała ciekawość, a w dalszej kolejności – motywację do za-

Jeżeli przeważają znaki „X” po lewej stronie

- Motywacja dziecka jest tzw. motywacją wewnętrzną, czyli opiera się w dużej mierze na jego wrodzonej ciekawości świata, a dziecko uczy się, zadaje pytania, podejmuje różne działania przede wszystkim po to, aby ją zaspokoić.
- Dziecko bardzo łatwo angażuje się w nowe tematy, nowe obszary i zadania, i nikt nie musi go namawiać, aby poszerzało swoje dotychczasowe zainteresowania.
- Widać, że uczenie się sprawia dziecku wyraźną przyjemność, że bardzo to lubi.
- Rolą nauczyciela jest podtrzymywanie tej wrodzonej ciekawości u dziecka i tworzenie nie tyle licznych, co różnorodnych okazji do samodzielnego lub wspólnego z rówieśnikami gromadzenia i zgłębiania wiedzy o świecie poprzez eksperymentowanie, zadawanie pytań, samodzielne (bez dorosłego) poszukiwanie wiedzy w Internecie.

Jeżeli przeważają znaki „X” po prawej stronie

- Motywacja dziecka jest w dużej mierze tzw. motywacją zewnętrzną – dziecko uczy się prawdopodobnie, aby zaspokoić czyjeś oczekiwania, np. rodziców, nauczyciela lub własne (np. chce być najlepszym uczniem w klasie).
- Z drugiej strony może też chcieć uniknąć jakiejś kary (np. złej oceny) albo uzyskać nagrodę (np. dobrą ocenę lub wyższe kieszonkowe).
- Istnieje ryzyko, że w momencie, gdy dotąd stosowane przez nauczyciela kary i nagrody przestaną mieć dla dziecka znaczenie lub opracuje ono sposób na uniknięcie kar bądź uzyskanie nagród bez wysiłku wkładanego w uczenie się, to zaprzestanie nauki.
- Ważne jest wzbudzanie ciekawości i zaintrygowanie dziecka danym problemem, zanim pomoże mu się dojść do rozwiązania go.

interesowania się nią. Jeden i drugi typ motywacji jest potrzebny do odnoszenia sukcesów w nowej instytucji, z którą dziecko spotyka się we wczesnym wieku szkolnym – w szkole.

Wypełnienie kwestionariusza warto poprzedzić uważną obserwacją dziecka przez kilka dni oraz przypomnieniem sobie jego zachowań z ostatnich 2–3 tygodni. W razie potrzeby można porozmawiać z osobami, które na co dzień mają z nim kontakt w szkole, np. z innymi nauczycielami, pracownikami świetlicy.

5.3. Kwestionariusz dla nauczycieli: *Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 19

Kwestionariusz obserwacyjny pozwoli dostrzec tendencje ucznia do radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Wyróżniłyśmy trzy takie sposoby: (1) radzenie sobie samodzielnie, wymagające dużej aktywności, (2) bierność i wycofanie oraz (3) poszukiwanie pomocy u osób trzecich, zwykle dorosłych lub starszych. Każdy z tych sposobów ma swoje mocne i słabe strony, a ponadto u dzieci w klasach I–III można jeszcze spodziewać się często poszukiwania pomocy u starszych osób.

Przed wypełnieniem tego kwestionariusza należy dokonać uważnej obserwacji zachowania dziecka w trudnych sytuacjach oraz przypomnieć sobie jego zachowania od początku roku szkolnego. Oceny dokonuje się poprzez postawienie znaku „X” w kratce przy każdym twierdzeniu, które trafnie opisuje zachowanie dziecka. W razie wątpliwości warto porozmawiać z innymi nauczycielami lub rodzicami dziecka.

Znaki „X” występują głównie w obszarze „Ja”

- Dziecko w trudnej sytuacji chce liczyć tylko na siebie – mocną stroną takiego podejścia jest wysokie poczucie wpływu na wydarzenia i poczucie sprawstwa lub przynajmniej dążenie do takiego poczucia.
- Zwykle takiej strategii towarzyszy też głębokie przekonanie o tym, iż posiada się wystarczające zasoby, aby sprostać zadaniu – taka strategia współwystępuje z wysokim poczuciem kompetencji.
- Z drugiej strony wiąże się to z zagrożeniem obarczania się odpowiedzialnością za wydarzenia, na które nie ma się wpływu, a także ryzykiem popełnienia błędu.
- Należy przyglądać się, czy taka postawa nie wiąże się z wygórowanym, przesadzonym i nierealistycznym poczuciem własnej kompetencji.

Znaki „X” występują głównie w obszarze „Nikt”

- Dziecko przyjmuje bierną postawę wobec problemu, stara się go przeczekać, unika konfrontacji, nie chce lub obawia się wzięcia na siebie odpowiedzialności za swoje działania

– pozytywną stroną tej strategii jest minimalizowanie ryzyka porażki.

- Jednak na dłuższą metę bierność skazuje dziecko na niećwiczenie się w różnych trudniejszych sytuacjach, a przez to ogranicza szanse budowania poczucia własnej kompetencji.
- Warto wskazywać dziecku konsekwencje wycofania i drobnymi krokami zachęcać je do większej aktywności.

Znaki „X” występują głównie w obszarze „Dorosły”

- Dziecko często przychodzi do dorosłych z problemami i trudnościami – takie zachowanie we wczesnym wieku szkolnym jest jeszcze naturalne i nie należy dziecka do niego zniechęcać.
- Wielką zaletą tej strategii jest budowanie bliskiej więzi z dorosłymi i uczenie się od nich radzenia sobie w trudnych sytuacjach.
- Jednak gdy takie zachowania przeważają, a dorosły ma poczucie, że nie tyle doradza dziecku, co wyręcza je w trudnych sytuacjach, powinien powołać wychodząc z roli instruktora, a przekształcać się w doradcę.

5.4. Kwestionariusz dla nauczycieli: Strategie adaptacji ucznia w szkole

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 20

Rozpoczęcie nauki w szkole wiąże się ze zmianą instytucji, w której dziecko na co dzień przebywa, poznaniem nowych dzieci i nauczycieli. Pomyślna adaptacja wymaga poznania, zrozumienia i przystosowania się do nowych reguł, gotowości do przejścia od zabawy, jako dominującej wcześniej formy aktywności, do łączenia zabawy z nauką i wypełnianiem nowych obowiązków, do uczenia się pod kierunkiem nauczyciela, sprostania nowym, coraz liczniejszym w kolejnych klasach (I, II i III) obowiązkom i zadaniom. W procesie adaptacji – której czas trwania u poszczególnych uczniów jest różny – dziecko może przyjmować trójakiego rodzaju strategie zachowania: twórczą, wycofania lub buntu.

Konieczna jest uważna obserwacja dziecka przez kilka kolejnych dni. Pomocne będzie również przywołanie w pamięci jego zachowań w różnych sytuacjach z ostatnich 2–3 tygodni i rozmowa z osobami, które się nim na co dzień zajmują w szkole – innymi nauczycielami, także tymi ze świetlicy, pracownikami stołówki, sklepiku szkolnego, portierem. Warto zwrócić szczególną uwagę na zachowanie dziecka w kontaktach z dorosłymi w szkole, z koleżankami i kolegami w jego klasie i spoza klasy oraz w czasie lekcji, posiłków, w łazience, na boisku, w świetlicy, w czasie wycieczek i wypraw poza szkołę.

STRATEGIA TWÓRCZA

Co to znaczy?

- To aktywne i pozbawione większych trudności przyjęcie przez dziecko nowej roli społecznej – roli ucznia.
- Twórczość widoczna jest w pozytywnych reakcjach emocjonalnych, otwartości, ciekawości, inicjatywie, pomysłach i zainteresowaniu tym, co się dzieje w klasie i szkole oraz w chęci wpływania na to, co się dzieje, a także w aktywnym poszukiwaniu pomocy. Dziecko często samo proponuje formy aktywności, sposoby rozwiązywania problemów. Potrafi prosić o pomoc zarówno kolegów, jak i dorosłych.
- Strategia ta zwykle cechuje uczniów z rodzin o jasnych i stabilnych oraz czytelnych dla dziecka wymaganiach, jak również o rozbudowanym wsparciu udzielanym dziecku przez dorosłych, szczególnie emocjonalnym i w sytuacjach dla niego trudnych.

Co robić?

- Wspierać aktywność dziecka, ale zwracać uwagę na to, czy jest ona różnorodna, czy dotyczy wielu zadań/problemów, czy też może skupia się na jednym obszarze – wtedy dziecko rzeczywiście rozwija i pogłębia swoje zainteresowania, ale tylko w wybranym obszarze.
- Zostawiać dziecku jak najwięcej pola do samodzielnego poszukiwania form działania, podejmowania decyzji, dokonywania wyborów.
- Zachęcać do samodzielnych działań, zauważać i chwalić dziecko za wszelkie przejawy samodzielności, nawet gdy działania kończą się niepowodzeniem.
- Zachęcać dziecko do poszukiwania wielu rozwiązań, do eksperymentowania, ujawniania swoich pomysłów i sprawdzania ich w praktyce.

STRATEGIA WYCOFANIA

Co to znaczy?

- To przejaw trudności w adaptacji ucznia w nowym dla niego środowisku i w nowej dla niego roli.
- Wycofanie widoczne jest w ograniczeniu aktywności, bierności, braku inicjatywy, podporządkowaniu się woli innych dzieci, a także dorosłych, reagowaniu lękiem na nowe sytuacje i na większość zmian.
- Dziecko samodzielnie rzadko nawiązuje kontakty z innymi dziećmi, trzeba je do tego zachęcać, ośmielać, namawiać.
- Strategia ta cechuje uczniów, którzy (1) nie mieli wcześniej kontaktu z żadną instytucją edukacyjną – żłobkiem, klubkiem bądź przedszkolem, (2) nie mieli wcale lub mieli nieliczne kontakty z rówieśnikami i innymi niż rodzina dorośliymi, (3) których rodziny były wobec nich nadopiekuńcze i nadmiernie kontrolujące, a przez to znacznie ograniczające ich aktywność.

Co robić?

- Dać dziecku więcej czasu na zaadaptowanie się w klasie i w szkole, na lepsze rozeznanie się w regułach zachowania, na znalezienie swojego miejsca w grupie kolegów i koleżanek.
- Rozpoznać zasoby dziecka – jego uzdolnienia, zainteresowania, szczególne umiejętności i do nich dopasowywać stawiane przed dzieckiem zadania; da mu to szansę osiągnięcia powodzenia samodzielnie, bez szczególnego wsparcia, pomocy czy kontroli ze strony nauczyciela.
- Zachęcać dziecko do działań razem z innymi – w parach, trójkach, a potem stopniowo w większych zespołach, ale zwracać uwagę na to, by podejmowało w grupie różne role, także rolę lidera (w obszarach związanych z uzdolnieniami i umiejętnościami).
- Włączać dziecko w różne działania grupowe, podejmowane na rzecz całej klasy czy szkoły.

STRATEGIA BUNTU

Co to znaczy?

- To przejaw trudności w adaptacji ucznia w nowym dla niego środowisku i w nowej dla niego roli.
- Bunt widoczny jest w negatywnym, uporze, nieszanowaniu przyjętych zasad, poczuciu rozżalenia i w częstym reagowaniu złością, a nawet agresją, w sytuacjach trudnych. Reakcje emocjonalne dziecka są często zbyt silne w stosunku do danego wydarzenia. Niejednokrotnie ciężko jest mu także nad tymi intensywnymi uczuciami zapanować.
- Strategia ta cechuje uczniów, którzy:
 1. nie mieli dotąd jasno określonych granic swego zachowania
 2. ich niepoprawne zachowania traktowano pobłażliwie
 3. nie uzyskiwali konstruktywnych informacji zwrotnych od dorosłych w sytuacjach, gdy zachowywali się niepoprawnie lub sobie nie radzili
 4. dorośli obdarzali ich swoją uwagą jedynie czy głównie w sytuacjach odstępstw od swoich oczekiwań, czyli przede wszystkim ich karcili i dyscyplinowali.

Co robić?

- Wyraźnie, jasno, ale w sposób jak najprostszy określać reguły zachowania, wymagania, kryteria oceny – dziecko musi nie tylko znać, ale przede wszystkim rozumieć, co i jak ma robić, jakie zachowania są akceptowane, a jakie nie i dlaczego.
- Szybko, rzeczowo (a nie emocjonalnie) i w sposób czytelny dla dziecka reagować na wszelkie odstępstwa od ustalonych reguł – uwagi czy komentarze nauczyciela muszą jasno wskazywać dziecku to, co źle zrobiło, ale i to, jak ma poprawić to, co jest jeszcze niedoskonałe.
- Pomóc dziecku w planowaniu działania (co najpierw, a co potem; co jest potrzebne do wykonania zadania – jakie materiały, ile przestrzeni; ile czasu potrzeba, by zadanie zakończyć).
- Dzieci stosujące strategię buntu zwykle przeżywają wiele silnych, negatywnych emocji – aby mogły dobrze funkcjonować, muszą mieć możliwość odreagowania tych emocji, uspokojenia się, wyciszenia; można im częściej niż innym proponować odpoczynek, angażować we wspólne działania z nauczycielem, rozmawiać z nimi w różnych przypadkowych sytuacjach.

5.5. Kwestionariusz dla nauczycieli:

Uczeń w grupie

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 21

Dzieci różnią się sposobami pracy w grupie, jedne są aktywne i zawsze chętne do działań grupowych, inne bardziej wycofane, jeszcze inne uległy naciskom grupy. Postawa dziecka podczas pracy grupowej może ulegać zmianom, szczególnie we wczesnym wieku szkolnym, w którym intensywnie ćwiczy ono tę umiejętność. Monitorowanie jego postaw będzie służyć pomocą w kształtowaniu

Najwięcej znaków „X” w kategorii

A – postawa twórcza

Uczeń wykazuje się dużym poziomem twórczości i oryginalności w grupie. To postawa optymalna, której warto uczyć. Dziecko charakteryzują pozytywne relacje z rówieśnikami, otwartość, ciekawość, inicjatywa, pomysłowość, poczucie wpływania na to, co się dzieje w klasie. Dziecko takie jest też zwykle bezkonfliktowe, potrafi w zgodzie dyskutować z innymi dziećmi.

Najwięcej znaków „X” w kategorii

B – postawa bierna

Uczeń wykazuje się dużym poziomem bierności i wycofania w grupie. Postawa ta jest charakterystyczna dla dzieci wyco-

najbardziej optymalnego – aktywnego i twórczego – do niej podejścia.

Konieczna jest obserwacja ucznia na lekcjach, na których ma on nie tylko możliwość uczestniczenia w pracy zespołu, ale i wyboru bądź odrzucenia tej formy pracy. Warto też przypomnieć sobie, jak funkcjonował w grupie wcześniej bądź porozmawiać o tym z innymi nauczycielami, zwracając uwagę na to, czy uczeń w czasie pracy grupowej jest aktywny i przejmuje inicjatywę, czy potrafi obronić swoje pomysły, negocjuje z innymi, dyskutuje, szanuje zdanie innych, dopuszcza innych do głosu.

fujących się, nieaktywnych, z trudnościami w podejmowaniu inicjatywy, czasem reagujących lękami na nowe sytuacje i na zmiany. Bierność daje złudne przekonanie pozbycia się problemu. Warto zachęcać do aktywności, np. zadając pytania bezpośrednio dziecku, zwracając się do niego po imieniu.

Najwięcej znaków „X” w kategorii

C – postawa konformistyczna

Uczeń wykazuje się dużym poziomem konformizmu i uległości w grupie. Cechuje go skrajna ugodowość, czy wręcz uległość naciskom grupy, zgadzanie się z innymi „dla świętego spokoju”, brak inicjatywy, mała pomysłowość lub niechęć do podejmowania samodzielnego wysiłku intelektualnego. Warto zachęcać dziecko do aktywności i wzmacniać jego samodzielne pomysły przez pochwały.

5.6. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Zadowolenie ucznia ze szkoły

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 22

Obserwowanie poziomu zadowolenia dziecka ze szkoły jest o tyle istotne, że z jednej strony niezadowolenie może stanowić przyczynę nieakceptowanych zachowań (np. niechęć do wykonywania różnorodnych ćwiczeń czy do chodzenia do szkoły w ogóle), a z drugiej strony – być efektem nieprzyjemnych doświadczeń w szkole – czy to w kontaktach z rówieśnikami, nauczycielami, czy to w uczeniu się, rozstaniach z rodzicami itd. Monitorowanie

zadowolenia ze szkoły stanowi często pierwszy krok w wyjaśnianiu nietypowych zachowań dziecka.

Kwestionariusz przeznaczony jest dla rodziców i nauczycieli i stanowi odpowiedź, jakie zachowania dziecka należy obserwować, aby ocenić jego zadowolenie ze szkoły. Ważne jest, aby najpierw przypomnieć sobie zachowania dziecka z ostatnich 2–3 tygodni i zastanowić się, jakie są reakcje dziecka na rozmowy dotyczące szkoły. Należy zwrócić uwagę na: opowiadania dziecka na temat szkoły, nauczycielek, dzieci, zabaw, posiłków, emocje związane z chodzeniem do szkoły i odrabianiem zadań domowych.

Znaki „X” na strzałkach przeważają po stronie lewej:

Dziecko przejawia mało pozytywnych emocji związanych ze szkołą – złości się, nie chce o szkole opowiadać, widać, że nie lubi pytać o szkołę, narzeka, „nic mu się nie podoba”, jest krytyczne wobec tego, co dotyczy szkoły.

Co robić?

- Sprawdzić, skąd mogą wynikać problemy.
- Porozmawiać z innymi pracownikami szkoły.
- Być uważnym, rozmawiać z dzieckiem, obserwować jego zachowania, emocje, słuchać relacji.
- Wyciszyć dziecko po powrocie ze szkoły, dać mu czas na „ochłonięcie”, nie przepytывать go ani nie dopytywać, gdy samo zaczyna mówić, jak było w szkole.
- Powstrzymać się od wyrażania negatywnych opinii o szkole przy dziecku.

Znaki „X” na strzałkach przeważają w części środkowej:

Trudno ci ocenić, jakie są emocje i oceny dziecka związane ze szkołą – masz za mało wiedzy na ten temat.

Co robić?

- Częściej przebywać z dzieckiem.
- Znajdować czas na rozmowy o szkole, zachęcać do nich.
- Rozmawiać na temat zabaw, dzieci, nauczycieli, wykazywać zainteresowanie materiałem szkolnym.

Znaki „X” na strzałkach przeważają po stronie prawej:

Dziecko dobrze czuje się w szkole, ma w związku z tym dużo pozytywnych emocji.

Co robić?

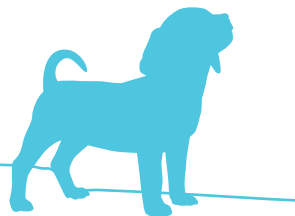
- Zachęcać dziecko do jak najczęstszych spotkań poza szkołą z przyjaciółmi (kolegami) ze szkoły.
- Zachęcać dziecko do zapraszania szkolnych kolegów do domu i do budowania przyjaźni z nimi.
- Podzielać z dzieckiem radość z tego, co mu się w szkole podoba, co lubi.
- Interesować się tym, co dla dziecka ważne w aspekcie życia szkolnego, pytać o to, komentować.

5.7. Kwestionariusz dla nauczycieli: Aktywność i postępy ucznia w szkole

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 23

Obserwowanie postępów ucznia w szkole nie powinno odnosić się jedynie do postępów mierzonych ocenami, ale do trzech ważnych dla jego funkcjonowania obszarów: poznawczo-komunikacyjnego, emocjonalno-społecznego i podejmowanych działań.

Więcej odpowiedzi „Nie” i „Raczej nie”

- Uczeń potrzebuje wsparcia, twojego oraz innych dorosłych, w osiąganiu sukcesów szkolnych i podejmowaniu aktywności.
- Przyjrzyj się obszarom, które szczególnie wymagają twojej uwagi i systematycznego monitorowania – zastanów się, jak indywidualnie możesz pomóc dziecku, a w których aspektach będziesz potrzebował konsultacji z rodzicami.

Więcej odpowiedzi „Tak” i „Raczej tak”

- Prawdopodobnie uczeń podejmuje się zróżnicowanej aktywności w szkole, a także systematycznie robi postępy w nauce.
- Warto wzmacniać wszystkie obszary, w których dziecko odnosi sukcesy, poprzez stawianie przed nim coraz to nowych wyzwań – np. poprzez zachęcanie go do podejmowania się nowych ról (np. organizatora, pomocnika, *tutora*) i rozwoju zainteresowań.

5.8. Kwestionariusz dla nauczycieli:

Uczeń w relacjach społecznych

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 24

Jeśli przeważają znaki „X” na niebieskich polach

Dziecko może potrzebować więcej czasu, aby zacząć czuć się swobodnie w relacjach z innymi uczniami. Ważne, aby zidentyfikować, co sprawia mu największą trudność – w tym celu należy przyjrzeć się twierdzeniom, przy którym postawiono się znaki „X” – a następnie wspierać go w nabywaniu nowych umiejętności społecznych.

5.9. Gra socjometryczna dla uczniów:

Ekspedycja na biegun i Odwiedziny w Bullerbyn

Proponowane przez nas narzędzie podporządkowałyśmy rozpoznaniu zasobów uczniów i budowaniu przez nich świadomości swoich mocnych stron w grupie rówieśników. Jego celem jest także ocena, w jakim stopniu uczniowie poznali się ze sobą i potrafią wskazać mocne strony każdej koleżanki i każdego kolegi, nie tylko tych, z którymi zawsze są w parze. To narzędzie może być wykorzystane podczas lekcji wychowawczych na zasadzie zabawy.

Podczas obserwacji dzieci warto, by nauczyciel robił notatki, próbując odpowiedzieć na pytania:

TROCHĘ TEORII...

Technika socjometryczna to sposób pomiaru, którego celem jest ujęcie postaw, jakie mają wobec siebie członkowie danej grupy. Jest wykorzystywana w socjologii oraz psychologii społecznej i polega na dokonaniu wyboru (pozytywnego lub negatywnego) przez osobę badaną. Klasycznym przykładem

Narzędzie przeznaczone jest do obserwacji dziecka w relacjach społecznych w szkole. Służy do identyfikacji czynników wspierających relacje rówieśnicze i tych stanowiących czynniki ryzyka niedostosowania koleżeńskiego.

Jeśli przeważają znaki „X” na zielonych polach

Dziecko czuje się pewnie w kontaktach ze swymi koleżankami i kolegami; chętnie nawiązuje i podtrzymuje dobre relacje z nimi. Prawdopodobnie jest lubiane przez rówieśników i odbierane przez nich jako osoba mocna i sympatyczna. Samo wie, że może na nich liczyć w trudnych sytuacjach i chętnie korzysta z ich pomocy.

- Czy wszystkie dzieci biorą udział w zabawie?
- Jeśli nie, które dzieci stoją z boku lub odmawiają udziału?
- Czy grupa dzieci wyklucza któreś z dzieci z zabawy?
- Czy dzieci rozdzielają między siebie obowiązki do wykonania?
- Czy znają się, mają wiedzę na temat swoich mocnych stron i doświadczeń?

Podajemy dwa przykłady zabawy socjometrycznej, ale można wymyślić ich o wiele więcej. Tematyka może być dostosowana do zainteresowań dzieci lub aktualnie realizowanego tematu na danej lekcji. Zabawa taka może być również częścią większego projektu.

jest tzw. *Plebiscyt życzliwości i niechęci*, w którym uczniowie odpowiadają na pytania, np.:

- Z kim chciałbyś pracować w zespole?
- Komu chciałbyś opowiedzieć o swoich kłopotach?
- Kogo lubisz najbardziej z klasy?

i wskazują odpowiednich członków grupy.

Na podstawie: Brzezińska, 2004.

Przykład 1. **Planujemy ekspedycję badawczą na biegun**

Dzieci otrzymują informację, że mają za zadanie przygotować wyprawę badawczą na biegun południowy, aby obserwować tam pingwinki Adeli. Dzieci muszą odnaleźć wśród siebie osoby, które będą zajmowały się przygotowaniem prowiantu i odzieży na wyprawę, zakupieniem biletów na samolot, wynajęciem statku, zgromadzeniem informacji o pingwinkach i warunkach pogodowych, jakie panują na Antarktydzie, nawiązaniem kontaktu z badaczami, którzy już tam byli, aby otrzymać dobre rady, przygotowaniem sprzętu fotograficznego itp. Należy zachęcać dzieci, aby same też wymyślały potrzebne funkcje. Dzieci rozdzielają między siebie obowiązki na podstawie wiedzy o swoich umiejętnościach i doświadczeniach. Każdy musi zostać do czegoś wybrany, ponieważ każde ręce są potrzebne do pracy na takiej wyprawie.

Na koniec zabawy warto zachęcić dzieci, aby opowiedziały o tym, w jaki sposób przebiegała ich praca w grupie i porozmawiały o tym, jak im się pracowało, co sprawiło najwięcej kłopotu, a z czym dobrze sobie poradziły. Warto zwrócić ich uwagę na to, jak postanowiły rozdzielać między siebie obowiązki, kto najczęściej decydował i o czym. Można opowiedzieć dzieciom o tym, kim w grupie jest lider i jaką funkcję pełni. Nauczyciel może także podzielić się z dziećmi swoimi obserwacjami, starając się mówić przede wszystkim indywidualnie o każdym dziecku, ale także o grupach. Należy pamiętać, aby udzielać opinii konstruktywnych, czyli mówić, co jest mocną, a co słabą stroną dziecka i jak może to poprawić, ale nie oceniać go.

5.10. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: *Gotowość ucznia do przejścia do klasy IV*

Skrzynka z narzędziami
Tom 3, Kwestionariusz 25

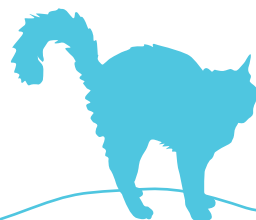
Pojęcie gotowości szkolnej odnosi się nie tylko do rozpoczęcia przez dziecko edukacji szkolnej, ale także do przechodzenia na kolejne szczeble

Przykład 2. **Odwiedzamy Bullerbyn**

Dzieci otrzymują informację, że przenoszą się w czasie i spędzą wakacje u dzieci z Bullerbyn. Latem na wsi bardzo dużo się dzieje, dlatego dzieci muszą wybrać spośród siebie osoby, które będą pomagać w pracach na polu, w sadzie, w zagrodzie przy zwierzętach, będą chodzić do sklepu, pomogą przygotować posiłki, będą odwiedzać dziadziusia i czytać mu gazety oraz opiekować się małą Kerstin. Warto, by dzieci same zastanowiły się, w jakich jeszcze pracach mogą być pomocne na wsi. Każda osoba musi być wybrana do jakichś obowiązków, ponieważ na wsi jest zawsze bardzo dużo pracy.

edukacji – z klasy do klasy czy ze szkoły do szkoły. Dziecko we wczesnym wieku szkolnym przygotowuje się więc do uzyskania promocji do kolejnej klasy, a jednocześnie do przejścia do klasy IV, które stanowi w pewnym sensie zmianę „instytucji”. Czwarta klasa wiąże się z podjęciem zupełnie nowych obowiązków, nowymi przedmiotami, poznawaniem nowego wychowawcy, innych nauczycieli od każdego przedmiotu, innych sal lekcyjnych, 45-minutowych lekcji, w niektórych przypadkach – nowej klasy itd.

Ten kwestionariusz służy refleksji, jakie zasoby dziecka składają się na jego gotowość, pewien kapitał do wejścia w „nową instytucję” (klasę IV), a jakie obszary jego zachowania mogą stanowić podstawę do pracy z nim. Warto przed udzieleniem odpowiedzi przypomnieć sobie zachowania ucznia na początku roku szkolnego, porozmawiać z innymi nauczycielami oraz rodzicami dziecka.

Przyjrzyj się rozmieszczeniu znaków „X” w trzech obszarach (A, B, C). Różnice w częstości pojawiania się znaków „X” będą wskazywać, w jakich obszarach dziecko jest lepiej, a w jakich słabiej przygotowane do przejścia do klasy IV. Dalsze wsparcie dziecka będzie zależało od tego, w jakim obszarze zaznaczono najmniej znaków „X”.

Mniej niż 4 znaki „X” w obszarze gotowości emocjonalno-motywacyjnej

Należy wspierać motywację wewnętrzną dziecka przez zostawianie mu swobody wyboru formy działania, zachęcanie do samodzielności, do zadawania pytań, przez jak najczęstsze rozmawianie z nim o tym, co lubi robić i dlaczego, a czego nie lubi. Warto zachęcać je do samooceny, a dopiero potem wyrażać swoją opinię, warto uzgadniać oceny z dzieckiem, rozmawiać o kryteriach oceniania, pokazywać różne punkty widzenia. Od czasu do czasu wprowadzić na lekcji ćwiczenie, w którym dzieci będą określały swoje preferencje – czego chcą się uczyć dla samych siebie, z własnej ciekawości.

Mniej niż 4 znaki „X” w obszarze gotowości poznawczej

Dziecko potrzebuje ćwiczenia różnorodnych strategii pamięciowych, samodzielności w organizowaniu sobie nauki, ćwiczenia myślenia problemowego. Warto wzmacniać wszelkie przejawy niezależnego myślenia, zachęcać je do argumentowania swojego zdania, integrowania wiedzy z różnych źródeł, np. z lekcji, książek i wizyty w muzeum oraz z Internetu.

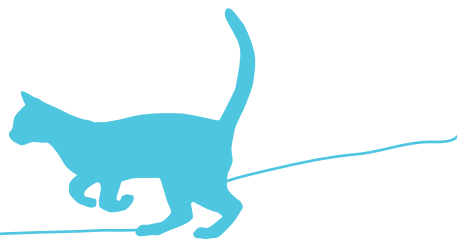
Mniej niż 4 znaki „X” w obszarze gotowości społecznej

Im bliżej IV klasy szkoły podstawowej, tym więcej umiejętności społecznych powinno nabywać dziecko. Szczególnie istotne jest wspieranie dobrego samopoczucia w grupie, np. poprzez różnorodne zadania grupowe, organizowanie lekcji w taki sposób, aby dziecko musiało przedstawić swoje zdanie przed klasą, podjąć się roli nauczyciela (np. lekcje prowadzone przez uczniów) czy *tutora*.

DO REFLEKSJI...

Przejście dziecka z klasy III do IV należy traktować nieomalże jak przejście do innej instytucji. Co prawda dziecko nie zmienia szkoły, ale nauczanie wczesnoszkolne różni się diametralnie od tego, z czym uczeń spotka się w klasie IV i w kolejnych klasach szkoły podstawowej. Ta zmiana i przygotowanie się do niej dotyczy nie tylko samego dziecka, ale możemy mówić także o gotowości szkoły i gotowości rodziny na nadchodzące zmiany. To od szkoły (sposobu działania nauczycieli, zarządzeń dyrekcji, klimatu w klasie i szkole, funkcjonowania jako system otwarty czy zamknięty), a także od pomocy rodziców zależy przecież, jak rozwiną się możliwości dziecka.

Julian Mielcarek, 6 lat, BAŁWAN

Jak pomagam swojej mamie ?
Chodzę po zakupy, odkurzam,
myję naczyńia, wyrzucam śmieci,
układam książki, siceram kurze.
myję parapety, podlewam kwiaty,
myję podłogi, robię kolacje.

Monika Mielcarek, 9 lat

Agata Starzec, 8 lat, ANIOŁEK

Zakończenie

Monitorowanie rozwoju dziecka we wczesnym wieku szkolnym oraz jakości środowiska jego rozwoju jest ważne z kilku powodów. Rozpoczęcie nauki w szkole to całkowicie nowa sytuacja. Całościowe monitorowanie rozwoju dziecka dostarcza informacji i wskazówek sugerujących, jak czuje się ono w nowych warunkach, jak radzi sobie z nowymi wymaganiami i czy otrzymuje od dorosłych odpowiednie wsparcie. Pomaga też postawić hipotezy odnośnie różnych trudności, które mogą pojawiać się na drodze dziecka, i podjąć odpowiednie działania, aby udzielić mu pomocy. Monitorowanie stanowi więc formę działania prewencyjnego – zapobiega występowaniu trudności szkolnych.

Stykając się po raz pierwszy z nauką w szkole, dziecko zaczyna kształtować pewne opinie o samym uczeniu się, o tym, czy warto wkładać wysiłek w pracę, formuje postawy względem szkoły, klasy, nauczycieli. Wczesne rozpoczęcie monitorowania może pomóc szybko uchwycić różne niepokojące, negatywne przekonania ucznia, pomóc zidentyfikować ich źródło i podjąć skuteczne działania.

Monitorowanie daje również nauczycielowi zbiór prostych, ciekawych narzędzi, dzięki którym będzie w stanie lepiej poznać swoich uczniów i lepiej zrozumieć ich sytuację. W ten sposób łatwiej jest uchwycić indywidualność każdego ucznia nawet w dużej klasie, a więc rozpoznać jego zasoby, mocne oraz słabsze strony i potencjalne obszary trudności. Pozwoli to jeszcze lepiej dostosować metody nauczania do możliwości uczniów i indywidualizować sposób nauczania.

Taka szeroka wiedza nauczyciela o własnych uczniach ułatwia współpracę z rodzicami i zapobiega etykietowaniu ucznia jako „słabego” lub „zwyczajnego” czy „przeciętnego”. Takie określenia – etykiety – potrafią przyłgnąć do dziecka na cały okres jego nauki szkolnej i hamować jego rozwój. Aby stać się wprawnym obserwatorem rozwoju dziecka i jakości jego środowiska, warto powracać do proponowanych przez nas narzędzi wielokrotnie oraz poszerzać swoją wiedzę z zakresu rozwoju dziecka. Przygotowane przez nas kwestionariusze mogą stać się wtedy nie tylko narzędziem oceny, ale również źródłem inspiracji do rozwinięcia pola obserwacji dziecka i pola pracy z nim.

Autorki

Serdeczne podziękowania dla:
prof. dr hab. Anny I. Brzezińskiej,
dr Karoliny Appelt,
dr Joanny Matejczuk,
dr Julity Wojciechowskiej,
dr Beaty Ziółkowskiej,
dr. Sławomira Jabłońskiego
i mgr Marty Molińskiej

z Zakładu Psychologii Socjalizacji i Wspomagania Rozwoju Instytutu Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
za nieocenioną pomoc w przygotowaniu narzędzi do *Niezbędnika Dobrego Nauczyciela* – seria IV:
Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania.

Korzystano z...

A. Dziecko i nastolatek w badaniach

1. Brzezińska, A. (2000). Dziecko w badaniach psychologicznych. W: J. Brzeziński i M. Toeplitz-Wiśniewska (red.), *Etyczne dylematy psychologii* (s. 221–254). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
2. Brzezińska, A. I. (2011). Socjometria. W: J. M. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych. Wybór tekstów* (s. 243–298). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
3. Brzezińska, A. I. i Brzeziński, J. M. (2011). Skale szacunkowe w badaniach diagnostycznych. W: J. M. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych. Wybór tekstów* (s. 299–399). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
4. Brzezińska, A. I. i Toeplitz, Z. (red.). (2007). *Problemy etyczne w badaniach i interwencji psychologicznej wobec dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.

B. Współczesna rodzina i szkoła

5. Brzezińska, A. I., Hornowska, E., Kaliszewska-Czeremska, K. i Matejczuk, J. (2012). E-learning jako wyzwanie dla systemu edukacji. *Kultura i Edukacja*, 1(87), 7–31.
6. Brzezińska, A. I., Jabłoński, S. i Ziółkowska, B. (2014). Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne. *Edukacja*, 2(127), 37–52.
7. Brzezińska, A. I. i Matejczuk, J. (2011). Psychologiczne konsekwencje (euro)sieroctwa: styl życia rodziny, diagnoza i wsparcie. *Studia Edukacyjne*, 17, 71–87.
8. Brzezińska, A. I. i Ziółkowska, B. (2013). Przed jakimi wyzwaniami stoi dzisiaj szkoła? *Studia Edukacyjne*, 27, 29–42.
9. Jabłoński, S. i Wojciechowska, J. (2013). Wizja szkoły XXI wieku – kluczowe kompetencje nauczyciela a nowa funkcja edukacji. *Studia Edukacyjne*, 27, 43–63.

10. Kaliszewska-Czeremska, K. i Matejczuk, J. (2013). E-learning jako nowe środowisko edukacji: spotkanie ucznia i nauczyciela. *Studia Edukacyjne*, 27, 219–236.
11. Matejczuk, J., Nowotnik, A. i Rękosiewicz, M. (2013). 6-latek jako pierwszoklasista w szkole. Zróżnicowanie kodów językowych dziecka, rodziny i szkoły – dla kogo szansa, dla kogo zagrożenie? *Studia Edukacyjne*, 27, 129–142.

C. Wczesny wiek szkolny

12. Appelt, K. (2005). Wiek szkolny. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka: praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 259–302). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
13. Appelt, K. i Jabłoński, S. (2004). Osiągnięcia i zagrożenia dla rozwoju dziecka w wieku szkolnym. W: A. I. Brzezińska i E. Hornowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy* (s. 75–90). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
14. Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
15. Brzezińska, A. I. (2003). Dzieci z układu ryzyka. W: A. I. Brzezińska, S. Jabłoński i M. Marchow (red.), *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 11–37). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
16. Brzezińska, A. I., Appelt, K. i Ziółkowska, B. (2010). Psychologia rozwoju człowieka. W: J. Strelau i D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka. Podręcznik* (t. 2, s. 95–292). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne (II wyd. popr.).

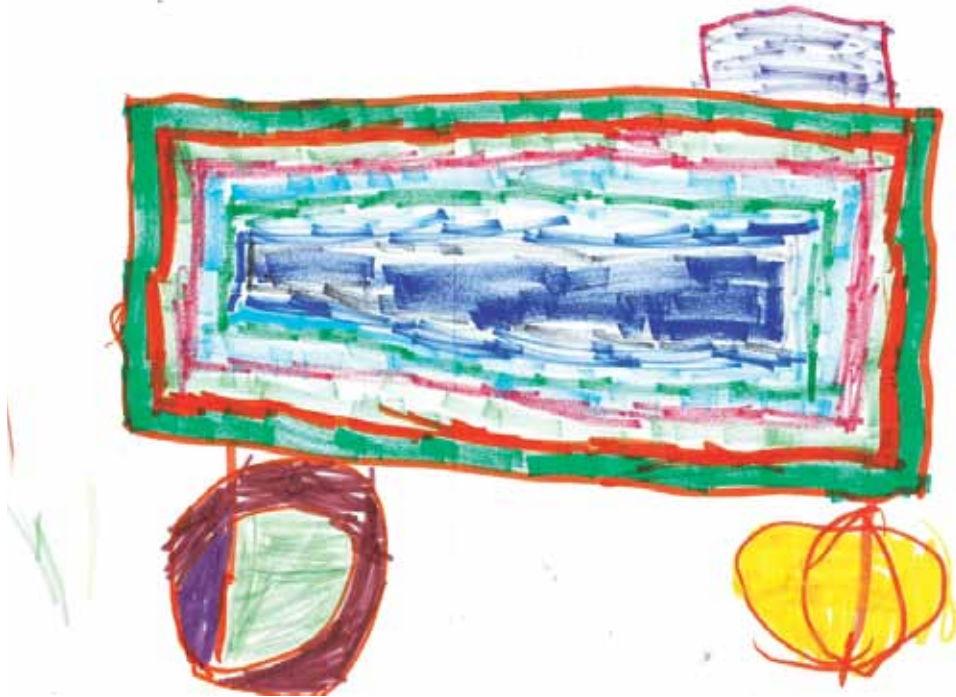

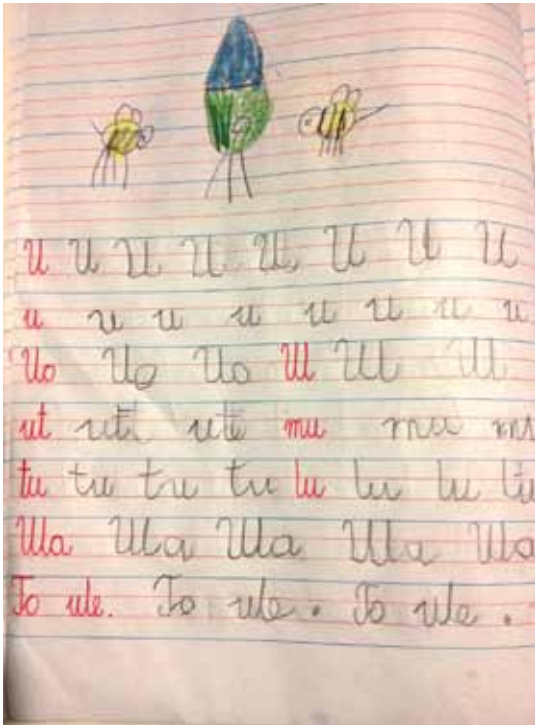
Zosia Korybska, 7 lat, SOWA

Szymon Popko, 8 lat

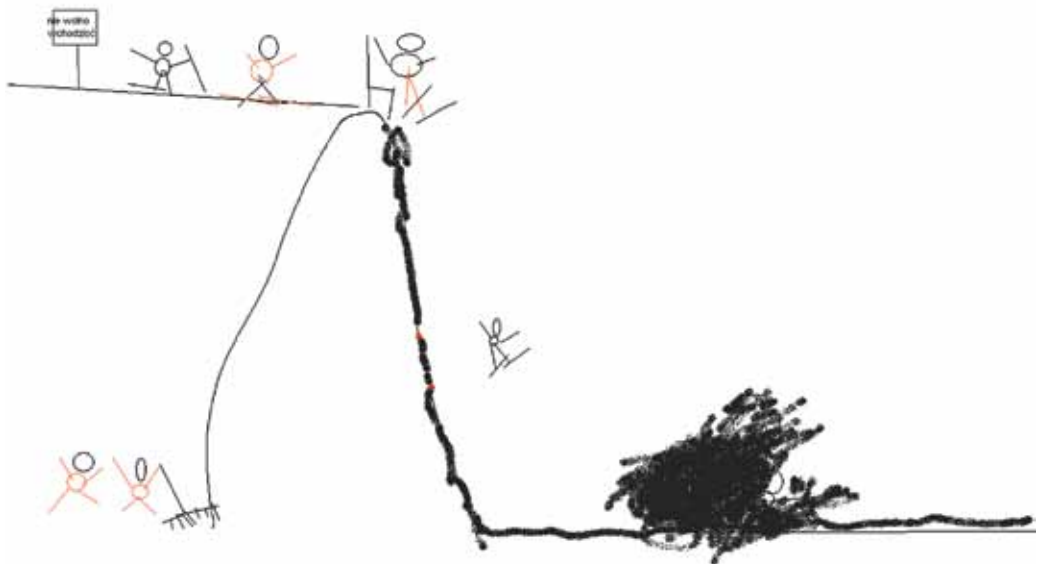
Maciek Kowalski, 6 lat

Julian Mielcarek, 6 lat, ZESZYT DO POLSKIEGO (KLASA I)

Agata Starzec, 7 lat, KOT

Michał Appelt, 6 lat, WALKA NARCIARSKA MIĘDZY POLSKĄ I AUSTRIĄ

Maciej Kowalski, 8 lat, LAURKA

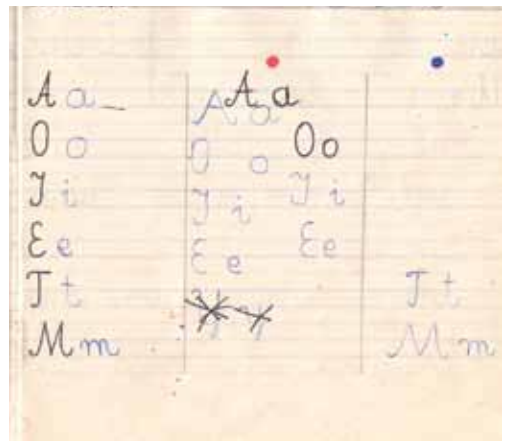
Agata Starzec, 7 lat, ZEGAR

Agata Starzec, 8 lat, DZIEWCZYNIKA

Maciej Kowalski, 8 lat, LAURKA

Katarzyna Wróblewska, 6 lat, ZESZYT DO POLSKIEGO

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria I. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Barbara Bokus, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie

Rozwój dziecka. Wczesne dzieciństwo	dr Magdalena Czub
Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny	mgr Anna Kamza
Rozwój dziecka. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Paweł Jankowski
Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Beata Ziółkowska dr Julita Wojciechowska
Rozwój nastolatka. Późna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Julita Wojciechowska dr Beata Ziółkowska

Seria II. Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Maria Ledzińska, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego

Opieka i wychowanie. Wczesne dzieciństwo	dr Karolina Appelt mgr Monika Mielcarek
Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny	dr Sławomir Jabłoński mgr Aleksandra Ratajczyk
Opieka i wychowanie. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Małgorzata Wiśniewska

Seria III. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński, Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wczesna edukacja dziecka	mgr Aleksandra Kram mgr Monika Mielcarek
Edukacja przedszkolna	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Ratajczyk
Edukacja wczesnoszkolna	dr Barbara Murawska
Edukacja szkolna. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Joanna Szymczak
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Adam Mroczkowski
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Goretta Siadak

Seria IV. Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Stanisław Kowalik, Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesne dzieciństwo	mgr Monika Mielcarek mgr Aleksandra Ratajczyk
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wiek przedszkolny	mgr Aleksandra Ratajczyk mgr Monika Mielcarek
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesny wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Aleksandra Kram
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Wczesna faza dorastania	mgr Aleksandra Kram mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Późna faza dorastania	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Kram

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela – seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Tom	4	5	6
Faza rozwoju	Środkowy wiek szkolny	Wczesna faza dorastania	Późna faza dorastania
Wiek w latach	8/9–11/12	11/12–14/15	14/15–19/20
Jakość środowiska domowego dziecka/nastolatka	1. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>
	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Pełnienie ról społecznych przez nastolatka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Pełnienie ról społecznych przez nastolatka</i>
	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania nastolatka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Style oddziaływania na nastolatka</i>
	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki nastolatka</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Przestrzeń nauki i pracy nastolatka</i>
	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez dziecko z TIK</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez nastolatka z TIK</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez nastolatka z TIK</i>
	6. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców i nastolatka: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców i nastolatka: RAZEM
	7. Tabela obserwacji dla rodziców: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nastolatka: <i>Rozwój fizyczny nastolatka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nastolatka: <i>Rozwój fizyczny nastolatka</i>
	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna nastolatka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna nastolatka</i>
	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez nastolatka</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez nastolatka</i>
	10. Kwestionariusz dla dziecka: <i>Formy ekspresji emocji</i>	10. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Sposób wyrażania emocji</i>	10. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Sposób wyrażania emocji</i>
11. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>	11. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja pomysłowość</i>	11. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja pomysłowość</i>	
12. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>	12. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Wiedza o sobie</i>	12. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Wiedza o sobie</i>	
13. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Poczucie kompetencji u dziecka</i>	13. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja tożsamość grupowa</i>	13. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja tożsamość osobista</i>	
14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	
15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	
16. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji szkoły</i>	16. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Ja w społeczeństwie</i>	16. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Ja w społeczeństwie</i>	
17. Kwestionariusz dla nauczycieli: RAZEM	17. Kwestionariusz dla nauczycieli i uczniów: RAZEM	17. Kwestionariusz dla nauczycieli i uczniów: RAZEM	
18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Motywacja do uczenia się</i>	18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja motywacja do uczenia się</i>	18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja motywacja do uczenia się</i>	
19. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych</i>	19. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych</i>	19. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych</i>	
20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	
21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	
22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	
23. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Aktywność i postępy ucznia w szkole</i>	23. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja orientacja życiowa</i>	23. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja orientacja życiowa</i>	
24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	
25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do przejścia do gimnazjum</i>	25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do przejścia do nowej instytucji</i>	25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do startu w dorosłość</i>	
Przebieg i efekty rozwoju dziecka/nastolatka			
Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka/nastolatka			
Funkcjonowanie dziecka/nastolatka w instytucji			

Instytut Badań Edukacyjnych

Głównym zadaniem Instytutu jest prowadzenie badań, analiz i prac przydatnych w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej.

Instytut zatrudnia ponad 150 badaczy zajmujących się edukacją – pedagogów, socjologów, psychologów, ekonomistów, politologów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych – wybitnych specjalistów w swoich dziedzinach, o różnorodnych doświadczeniach zawodowych, które obejmują, oprócz badań naukowych, także pracę dydaktyczną, doświadczenie w administracji publicznej czy działalność w organizacjach pozarządowych.

Instytut w Polsce uczestniczy w realizacji międzynarodowych projektów badawczych, w tym PIAAC, PISA, TALIS, ESLC, SHARE, TIMSS i PIRLS, oraz projektów systemowych współfinansowanych przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.